

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА**

Факультет фінансів

Кафедра фінансів імені Віктора Федосова

**ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА
ПРОГРАМА**
Галузь знань
Спеціальність

**МИТНЕ АДМІНІСТРУВАННЯ ТА
ПОСЕРЕДНИЦТВО**
07 «Управління та адміністрування»
072 «Фінанси, банківська справа та
страхування»

Форма навчання: заочна
очна (денна), заочна, дистанційна

КВАЛІФІКАЦІЙНА МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему «**Митна безпека держави та напрями її підвищення**»

здобувача **Терещенка Валентина Валентиновича**
(ПІБ, підпис)

Науковий керівник: **к.е.н., доцент Захожай Костянтин Валерійович**
(науковий ступінь, учене звання, ПІБ)

(підпис)

**Робота допущена до захисту перед екзаменаційною комісією
з атестації здобувачів вищої освіти (ЕК)**

Завідувач кафедри фінансів імені Віктора Федосова:
д.е.н., професор Буряченко Андрій Євгенович
(науковий ступінь, учене звання, ПІБ)

(підпис)

Київ 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ МИТНОЇ БЕЗПЕКИ.....	6
1.1. Сутність та характеристика митної безпеки.....	6
1.2. Нормативно-правове забезпечення об'єкта дослідження.....	12
1.3. Критична оцінка наукових публікацій з проблематики митної безпеки.....	20
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ МИТНОЇ БЕЗПЕКИ ПРИ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ.....	26
2.1. Методика та інструментарій оцінювання митної безпеки.....	26
2.2. Аналіз динаміки та структури митної безпеки України.....	30
2.3. Діагностика фіскальної складової митної безпеки держави	41
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ МИТНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	53
3.1. Світовий досвід дотримання митної безпеки	53
3.2. Проблеми забезпечення митної безпеки та шляхи її модернізації у контексті інтеграції до ЄС	60
3.3. Ризикоорієнтована система управління митною безпекою держави.....	71
ВИСНОВКИ.....	78
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	82
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність теми. Прийнятний рівень митної безпеки є критерієм ефективності митної та зовнішньоекономічної політики держави, що слід вважати основою формування сприятливих можливостей для активізації зовнішньої торгівлі, забезпечення безпеки державного кордону та наповненості бюджету митними платежами. Актуальність цієї теми посилюється можливістю синергетичного ефекту митної безпеки на різні макроекономічні показники: імпорт, експорт, платіжний баланс, доходи і видатки бюджету тощо.

Значення митної безпеки істотно зростає в сучасних умовах впливу глобалізації на країни, розвитку світової торгівлі, ускладнення міжнародних зв'язків та виконання умов входження України до ЄС.

Важливим аспектом митної безпеки є її фіскальна функція, оскільки близько третини доходів бюджету формується від надходження митних платежів, за допомогою яких проводиться фінансування багатьох функцій держави та органів місцевого самоврядування, у тому числі у контексті потреби покриття збитків від війни та потреби повоєнного відновлення у середньостроковій перспективі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблематики забезпечення митної безпеки займалися наступні вітчизняні вчені: Андрущенко В.Л., Барановський О.І., Биков І.О., Білінець М.Ю., Іванов В.В., Костяна О.В., Крисоватий А.І., Мельник В.М., Пашко П.В., Новосад І.В., Паєнтко Т.В. та інші. Незважаючи на численні публікації з проблем забезпечення митної безпеки, окремі актуальні питання залишаються не повністю опрацьованими, що вимагає її дослідження в умовах подальшої євроінтеграції та імплементації митних правил ЄС та воєнного стану і в умовах невизначеності.

Мета і завдання дослідження. Мета кваліфікаційної магістерської роботи – розкриття теоретичних засад та розробка практичних рекомендацій щодо управління митною безпекою України.

Для досягнення мети в ході виконання кваліфікаційної магістерської роботи були поставлені наступні *завдання*:

- узагальнити підходи до визначення сутності і дати характеристику митної безпеки держави;
- розглянути нормативно-правове забезпечення об'єкта дослідження;
- надати критичну оцінку наукових публікацій з проблематики митної безпеки;
- узагальнити методику та інструментарій оцінки митної безпеки держави;
- проаналізувати динаміку та структуру митної безпеки Україні у 2018-2022 рр.;
- провести діагностику фіскальної складової митної безпеки;
- дослідити зарубіжний досвід дотримання митної безпеки;
- визначити проблеми забезпечення митної безпеки та обґрунтувати шляхи її модернізації у контексті інтеграції до ЄС;
- удосконалити ризикоорієнтовану систему управління митною безпекою в Україні.

Об'єкт дослідження: митна безпека держави.

Предмет дослідження: економічні відносини, що виникають у процесі забезпечення митної безпеки.

Методи дослідження. При написанні кваліфікаційної магістерської роботи були використані наступні методи: метод узагальнення та наукової абстракції – для розкриття сутності і характеристики митної безпеки держави, для визначення методики та інструментарію оцінки митної безпеки; історико-логічний метод – для дослідження розвитку державної митної справи в Україні, дослідження процесів євроінтеграції та управління митними ризиками; системний аналіз – для розгляду нормативно-правового забезпечення митної безпеки держави; методи аналізу та синтезу – для виявлення напрямів забезпечення митної безпеки держави; методи економіко-статистичного аналізу – для визначення структури і динаміки показників митної безпеки, у тому числі надходження митних платежів до бюджету; метод вибірки, групування – для дослідження світового досвіду

забезпечення митної безпеки; метод моделювання, регресійного аналізу та прогнозування – для визначення прогнозних і планових показників надходження митних платежів до бюджету у 2024-2026 рр.

Теоретична, методична та практична значущість отриманих результатів. *Теоретична значущість отриманих результатів.* *Теоретична значущість отриманих результатів* полягає в поглибленні існуючих теоретичних та методичних положень забезпечення митної безпеки держави. Отримані результати можуть слугувати *методичним матеріалом* для покращення оцінки митної безпеки України та доцільні для використання у *практиці* Державної митної служби України та Міністерства фінансів України для впровадження заходів з покращення митного адміністрування, у тому числі підвищення ефективності управління митними ризиками.

Інформаційну базу дослідження склали нормативно-правові акти України та ЄС, монографії, наукові статті, тези доповідей конференцій, присвячені питанням забезпечення митної безпеки держави, а також аналітичні матеріали Міністерства фінансів України, Державної служби статистика України, Організації економічного співробітництва та розвитку, щорічні звіти Державної митної служби України.

Апробація матеріалів кваліфікаційної магістерської роботи. Результати роботи були апробовані на Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні питання економіки та фінансів: глобальні виклики та тренди», яка проходила 10 листопада 2022 року у м. Київ. За результатами конференції були опубліковані тези доповіді за темою «Митна реформа в умовах війни».

Структура роботи. Кваліфікаційна магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатки.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ МИТНОЇ БЕЗПЕКИ

1.1. Сутність та характеристика митної безпеки

З'ясування сутності поняття «митна безпека» передбачає застосування діалектичного підходу до визначення даного поняття та врахування наукового доробку та положень чинного законодавства. Митна безпека розглядається у контексті безпекознавства та дотримання безпечного стану на різних рівнях безпеки держави, регіонів, суб'єктів господарювання тощо.

Існують різні підходи до приналежності митної безпеки до інших складових безпеки держави. Частина науковців розглядають митну безпеку як складову економічної безпеки держави (Білінець М.Ю. [21], Бригінець О.О. [23, с.38], Владіміров Д.В. [24, с. 86], Даценко В.В. [28], Левко М.М. [40, с. 19], Новосад І.В. [47, с. 148], Рогатинська Н.З. [54, с. 131]). При цьому, слід зазначити, що чинне законодавство не передбачає включення поняття «митної безпеки» до структури складових економічної безпеки та не визначає належність даного напрямку до жодної з її складових. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» від 29.10.2013 р. № 1277 складовими економічної безпеки визначає «виробничу, демографічну, енергетичну, зовнішньоекономічну, інвестиційно-інноваційну, макроекономічну, продовольчу, соціальну, фінансову безпеки» [16].

Інші науковці визначають митну безпеку як складову національної безпеки країни (Розумова О.В. [56, с. 166] та Костяна О.В. [37, с. 77]). Мартинюк В.П. вважає, що митна безпека є частиною фінансової безпеки держави [41, с. 213]. Також вітчизняні вчені обґрунтовують наукову позицію про належність митної

безпеки до зовнішньоекономічної безпеки (Новосад І.В. [48, с. 21], Барановський О.І. [19, с. 54].

Дослідження сутності та характеристика митної безпеки розпочнемо з чинного законодавства. Відповідно до Митного кодексу України (ст. 6), «митна безпека – це стан захищеності митних інтересів України» [2]. Таким чином, в основу законодавчого визначення покладено статичний підхід, що базується на митних інтересах як національних інтересах України, забезпечення та реалізація яких досягається шляхом здійснення митної справи. Загальна конструкція поняття «митна безпека» за Ст. 6-7 Митного кодексу України наведена на рис. 1.1.

Рисунок 1.1 – Конструкція поняття «митна безпека» за Ст. 6-7 Митного кодексу України

Джерело: розроблено автором на основі Митного кодексу України [2]

При чому, митна справа як основа митної безпеки базується на елементах, наведених у Ст. 7 Митного кодексу України, до яких входять: порядок і умови переміщення товарів через митний кордон України, митні режими, митний контроль та митне оформлення, декларування та визначення митної вартості, застосування механізмів регулювання зовнішньоекономічної діяльності, справляння митних платежів, розрахунки показників митної статистики, обмін інформацією щодо переміщення товарів, ведення Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності, здійснення державного контролю нехарчової продукції при її ввезенні на митну територію України, запобігання та протидія

контрабанді, боротьба з порушеннями митних правил, організація і забезпечення діяльності митних органів та інші заходи, спрямовані на реалізацію державної митної політики. Формування та забезпечення митної безпеки, відповідно, пов'язується із іншими суміжними явищами і заходами, а також відображається показниками та індикаторами.

Ретроспективний аналіз наукових публікацій, проведений Левко М.М., дозволив вченому виділити два основні підходи (напрями) до визначення сутності поняття «митна безпека»: «частина науковців схиляється до думки, що митна безпека є станом, інші трактують як комплекс заходів» [40, с. 17]. Проведене автором КМР дослідження підходів до визначення сутності поняття «митна безпека» вказує на наявність третього, четвертого та п'ятого підходів.

Перший підхід до визначення сутності поняття «митна безпека» базується на статичному підході, коли в основі визначення покладено певний стан, такий підхід відповідає законодавчому визначенню. Прихильниками першого підходу є Войтенко І.С., Мазурець О.О. [25, с. 70], Губа М.О. [27, с. 80–81], Левко М.М. [40, с. 17], Новосад І.В. [47, с. 148], Поплавська О.В., Вакулова В.О. [51, с. 234], Пудрик Д.В. [52, с. 107] та інші.

Губа М.О. наводить наступне авторське визначення «митної безпеки держави»: «стан захищеності митних інтересів України, який забезпечується завдяки ефективній реалізації державної податкової політики та політики в галузі державної митної справи...» [27, с. 80–81], тим самим враховуючи синергію митної та податкової політики та врахування митних платежів до податкових надходжень бюджету.

Новосад І.В. вважає, що «митна безпека – це стан захищеності економічних інтересів держави, який забезпечує у зовнішньому і внутрішньому вимірах незалежно від будь-яких загроз: переміщення через митний кордон України товарів і транспортних засобів; здійснення митного регулювання, пов'язаного з установленням розміру митних платежів та повнотою їх справляння; застосування митних процедур, заходів митно-тарифного й нетарифного регулювання; боротьбу з контрабандою та порушеннями митних правил; виконання інших покладених на

митні органи завдань» [47, с. 148]. Якщо дане визначення взяти за базове, то можна знайти у науковій літературі більш ширші та вузькі переліки. Войтенко І.С., Мазурець О.О. поняття митної безпеки обмежують станом захищеності митного кордону України та інтересів держави у сфері митної справи [25, с. 70]. Пудрик Д.В. наводить ширше визначення митної безпеки, оскільки не обмежується переліком певних загроз, а вказує на «будь-які загрози, що виникають у ході здійснення державної митної справи» [52, с. 107].

Вчені також визначають митну безпеку з позиції захищеності митних інтересів, проте акцентують увагу на відповідальності «здійснення державної митної справи органами доходів і зборів» [56, с. 168] (нині – податковими органами), таке визначення Розумової О.О. відповідало особливостям складу та структури органів державної виконавчої влади та діяльності Державної податкової та митної служб України. Войтенко І.С. та Мазурець О.О. акцентують увагу на відповідальності митних адміністрацій країни за митну безпеку [25, с. 70].

Аналіз підходів до трактування поняття «митна безпека» вказує, що більшість вчених використовують основу визначення з Митного кодексу України [2] та додають власну частину дефініції. Наприклад, Іванов В.В. та Залізко В.Д. визначення з Митного кодексу України доповнюють тим, що досягнення митної безпеки відбувається «шляхом здійснення державної митної справи в умовах формування інноваційного суспільства» [34, с. 58]. Отже, ці вчені поєднують митну безпеку та інноваційний розвиток суспільства [34, с. 58], Новосад І.В. – гармонійний розвиток суспільства [46, с. 272], Левко М.М. – сталий розвиток [40, с. 17].

Під «митною безпекою» Левко М.М. розуміє захищеність митних інтересів суб'єктів господарювання, держави та міжнародної спільноти, що відрізняє визначення від попередніх через розширення переліку суб'єктів митної безпеки. Ознаками митної безпеки є стан, за якого «забезпечуються сталий розвиток, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у митній сфері та інших сферах державного управління при виникненні негативних тенденцій до створення потенційних або реальних

загроз національним інтересам, нейтралізація яких входить у компетенцію митних органів» [40, с. 17].

Другий підхід до визначення сутності поняття «митна безпека» базується на процесуальному підході, який, у свою чергу, оснований на сукупності, системі, комплексі відповідних заходів. Прихильниками другого підходу є Владіміров Д. В. [24, с. 86], Гавловська Н.І., Осадчук О.В., Руцніченко Є.М. [26, с. 52-56], Куценко Д.І. [39, с. 107], Левко М.М. [40, с. 17], Новосад І.В. [47, с. 148] та інші. Вчені наводять спільне визначення поняття «митна безпека»: «комплекс (систему) ефективних економічних, правових, політичних та інших заходів держави, суспільства й людей із захисту інтересів (у тому числі інтересів власності) народу та держави в зовнішньоекономічній сфері і, зокрема, у митній сфері» [24, с. 86; 39, с. 107; 40, с. 19; 47, с. 148]. Що стосується такого підходу, то у науковій літературі зустрічається його критика, тому що запропоноване визначення більше характеризує поняття «забезпечення митної безпеки».

Третій підхід до визначення сутності поняття «митна безпека» базується на інфраструктурному (обслуговуючому) підході. Прихильники третього підходу (Нестерчук Ю.О., Соколюк С.Ю., Тупчий О.С., Жарун О.В., Соколюк К.Ю.) пропонують таке визначення: «митна безпека – це домінуюча компонента розвитку національної економіки, для реалізації якої фіскальні органи здійснюють контрольні дії щодо мінімізації негативного впливу митних ризиків внутрішнього та зовнішнього характеру, а також створюють необхідні умови для ефективного функціонування суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності» [57]. Таке визначення має ряд суперечностей та обмежень, оскільки митну безпеку визначають лише як обслуговуючий елемент функціонування суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності для мінімізації митних ризиків. Митну безпеку за другим підходом розглядають як самостійну сукупність заходів, а не обслуговуючий (інфраструктурний) елемент.

Четвертий підхід до визначення сутності поняття «митна безпека» базується на правовому підході: «митна безпека – це, насамперед, особливий правовий порядок діяльності уповноважених суб'єктів щодо забезпечення виконання

учасниками митних відносин загальнообов'язкових правил у сфері державної митної справи» [50, с. 90]. Таке визначення запропоноване Попівняком О.І. у контексті дослідження митної безпеки як правової категорії.

П'ятий підхід до визначення сутності поняття «митна безпека» базується на комплексності дослідження. Живко З.Б., Головач Т.М., Боруцька Ю.З. вважають, що «митна безпека – це одночасно стан захищеності митних інтересів держави та комплекс ефективних соціально-економічних, політико-правових та інших заходів, направлених на протидію незаконному перевезенню товарів через кордон без сплати державного мита» [31, с. 164]. Вчені поєднують перший та другий підходи, проте, слід зазначити, що митна безпека не може обмежуватися дотриманням правил перевезення товарів через кордон.

На думку Барановського О.І. [19, с. 53] митна безпека у сучасному суспільстві визначається, як багатоаспектне явище. Узагальнення наукової літератури та чинного законодавства дає можливість визначити основні характеристики митної безпеки та основні складові, що її формують у державі. На рис. 1.2 наведено графічне узагальнення основних характеристик та складових митної безпеки.

Рисунок 1.2 – Характеристики та складові митної безпеки

Джерело: розроблено автором на основі Митного кодексу України [2] та наукової літератури

Отже, митна безпека як багатоаспектне явище повинно розглядатись як наявність в країні митної доктрини і ефективного проведення державної митної політики для розвитку економіки України та її інтеграції до світової спільноти, а також сталого розвитку суспільства загалом; поступальний розвиток митної справи відповідно до критеріїв прозорості, публічності, ефективності; формування адекватного вимогам нинішнього часу митного простору та автоматизації митних процедур; впровадження дієвої системи митного регулювання; підвищення якості і доступності митних послуг за синхронного скорочення витрат на митне оформлення; забезпечення захисту митного кордону та недопущення контрабанди; мінімізація митних ризиків тощо.

1.2. Нормативно-правове забезпечення об'єкта дослідження

Нормативно-правове забезпечення митної безпеки передбачає врахування синергії законодавчих актів з питань національної безпеки, оскільки митна безпека належить до невід'ємних складових національної безпеки з питань митної справи і передбачає її реалізацію.

Нормативно-правове забезпечення митної безпеки як складової національної безпеки базується на законодавстві з питань національної безпеки, а саме:

– Конституції України, де у Ст. 17 визначено забезпечення економічної та інформаційної безпеки найважливішими функціями держави. Продовження дискусії про належність митної безпеки до різних рівнів системи безпеки на макрорівні не змінює позиції про те, що забезпечення митної безпеки належить до функцій держави, а окремими повноваженнями із забезпечення митної безпеки наділено Кабінет Міністрів України (Ст. 116 Конституції України);

– Законі України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р. № 2469-VIII [7], який визначає основи та принципи національної безпеки, цілі та основні засади державної безпекової політики. З основних принципів національної

безпеки (Ст. 3 Закону України «Про національну безпеку України» [7]) можна визначити, що національна безпека, у тому числі митна безпека повинні базуватися на верховенстві права, підзвітності, законності, прозорості та дотриманні засад демократичного цивільного контролю за функціонуванням сектору безпеки.

У контексті фундаментальних національних інтересів (Ст. 3 Закону України «Про національну безпеку України» [7]), митна безпека спрямована на досягнення сталого розвитку національної економіки, наприклад, митне регулювання зовнішньоекономічної торгівлі, виконання митом фіскальної функції та наповнення Державного бюджету, захист національного товаровиробника, протидія контрабанді тощо;

– Законі України «Про Раду національної безпеки і оборони України» від 05.03.1998 р. № 183/98-ВР [8], що визначає права та функції Ради національної безпеки і оборони України. Окремо митна безпека не визначена у даному нормативно-правовому акті, проте як складова національної безпеки вона передбачає право Ради національної безпеки і оборони України на розробку стратегічних питань, концептуальних підходів та напрямів забезпечення, розробку проектів державних програм, доктрин, Законів України, впровадження невідкладних заходів із розв'язання кризових ситуацій, що загрожують національній безпеці України;

– Стратегії національної безпеки України [10], що є документом довгострокового планування, яким визначаються основні напрями державної політики у сфері національної безпеки. У п. 50 серед стратегічних напрямів забезпечення національної безпеки визначено виконання митними органами захисту прав, свобод та законних інтересів громадян, зокрема щодо ведення бізнесу;

– Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року, яка визначає окремі засади щодо протекціоністських заходів, які застосовують іноземні держави, зокрема, й щодо українських товарів (високий рівень ставок митних тарифів, інших митних зборів, платежів, а також використання нетарифних бар'єрів – сертифікація, дозволи, ліцензії тощо).

Нормативно-правове забезпечення митної безпеки у контексті реалізації завдань митної справи в Україні базується на митному праві та суміжному з митним правом законодавстві, що включає:

1. Митний кодекс України від 13.03.2012 р. № 4495-VI [2] (остання редакція від 23.08.2023 р.) як кодифіковане зібрання найбільш важливих норм митного права, у тому числі положень, що визначають захищеність національних інтересів та реалізацію митної справи у державі. Митний кодекс України, відповідно, визначає захищеність національних інтересів за напрямками: порядок і умови переміщення товарів через митний кордон (Глава 27), митний контроль (Глава 47-49), митні формальності (Глава 30-35) та митне оформлення (Глава 39), належне консультування з митних питань (Глава 3) та можливість оскарження дій чи бездіяльності митних органів (Глава 4), справляння митних платежів (Глава 41-43), управління митними ризиками (Глава 52), ведення митної статистики (Глава 65), запобігання та протидію контрабанді (Глава 66), запобігання порушенню митних правил (Глава 67), організація діяльності митних органів (Глава 74-83) та інші.

Положення Митного кодексу України у частині митного регулювання уточнюються та деталізуються у Ст. 384 Господарського кодексу України та Ст. 13 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.04.1991 № 959-XII.

Положення Митного кодексу України у частині митних ризиків та забезпечення вибіркової митного контролю шляхом застосування системи управління ризиками уточнюються та деталізуються Наказі Мінфіну України «Про затвердження відомчих класифікаторів інформації з питань державної митної справи, які використовуються у процесі оформлення митних декларацій» від 20.09.2012 р. № 1011 та у Наказі Мінфіну України «Про затвердження порядку здійснення аналізу та оцінки ризиків, розроблення та реалізації заходів з управління ризиками для визначення форм та обсягів митного контролю» від 31.07.2015 р. № 684 [17].

Ст. 4 Митного кодексу України визначає обсяги податків, які належать до митних платежів:

а) мито (в Ст. 271 визначено класифікацію мита на ввізне мито; вивізне мито; сезонне мито; особливі види мита: спеціальне, антидемпінгове, компенсаційне, додатковий імпорнтний збір);

б) акцизний податок із ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції);

в) податок на додану вартість із ввезених на митну територію України товарів (продукції) [2].

Також Положення Митного кодексу України у частині визначення ставок податків, що впливають на показники митної безпеки деталізуються у інших Законах та підзаконних актах, що належать до митного права і наведені нижче:

– Закон України «Про Митний тариф України» від 19.10.2022 р. № 2697-IX визначає перелік ставок ввізного мита на товари, що ввозяться на митну територію України, таким чином виконання положень даного закону уточнює Ст. 273 Митного кодексу України і передбачає дотримання частини національної безпеки щодо формування доходів Державного бюджету та можливості формування фінансових ресурсів для фінансування функцій органів влади;

– Закон України «Про державне регулювання імпорту сільськогосподарської продукції» від 17.07.1997 р. № 468/97-ВР (остання редакція – від 04.09.2018 р.) встановлює ставки сезонного мита для таких видів продукції як картопля, помідори, цибуля, капуста, морква, ріпа, буряк столовий, редька, огірки, виноград яблука, груші, абрикоси, вишні та черешні, персики, сливи, зернові культури, насіння і плоди олійних рослин тощо;

– Закони України «Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту» від 22.12.1998 р. № 330-XIV, (остання редакція – від 14.01.2020 р.) «Про захист національного товаровиробника від субсидованого імпорту» від 22.12.1998 р. № 331-XIV (остання редакція – від 14.01.2020 р.), «Про застосування спеціальних заходів щодо імпорту в Україну» від 22.12.1998 р. № 332-XIV (остання редакція – від 14.01.2020 р.) встановлюють ставки особливих видів мита відповідно до рішень Міжвідомчої комісії з міжнародної торгівлі про застосування антидемпінгових, компенсаційних або спеціальних заходів;

2. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI [3] (остання редакція – від 10.08.2023 р.) визначає митні платежі (мито, акцизний податок із ввезених підакцизних товарів (продукції), податок на додану вартість із ввезених товарів (продукції) як загальнодержавні податки (Ст. 9 Податкового кодексу України); у частині забезпечення митної безпеки визначає правила оподаткування товарів, що переміщуються через митний кордон України та адміністрування митних платежів. Розділ V Податкового кодексу України регламентує особливості справляння податку на додану вартість із ввезених товарів (продукції), розділ VI – особливості справляння акцизного податку із ввезених товарів (продукції).

3. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456-VI (остання редакція – 08.11.2023 р. [1]) визначає особливості надходження митних платежів до бюджету, а саме – до загального фонду Державного бюджету України зараховуються митні платежі, плата за виконання митних формальностей (Ст. 29 Бюджетного кодексу України). До спеціального фонду Державного бюджету України надходять акцизний податок з ввезених на митну територію України пального і транспортних засобів; ввізне мито на нафтопродукти і транспортні засоби та шини до них; ввізне мито при розміщенні суден у митний режим тимчасового ввезення з умовним частковим звільненням від оподаткування митними платежами (Ст. 29 Бюджетного кодексу України). До доходів загального фонду бюджетів сільських, селищних, міських територіальних громад належить частина (13,44%) надходжень акцизного податку з ввезеного на митну територію України пального (Ст. 64 Бюджетного кодексу України).

4. Закони України «Про державний кордон України» від 04.11.1991 р. № 1777-XII (остання редакція – від 13.07.2023 р.), «Про єдиний збір, який справляється у пунктах пропуску (пунктах контролю) через державний кордон України» від 04.11.1999 р. № 1212-XIV (остання редакція – від 17.11.2021 р. [6]), «Про прикордонний контроль» від 5.11.2009 р. № 1710-VI (остання редакція – від 24.02.2023 р.) визначають особливості перетину митного кордону України та дотримання митних формальностей.

Питання справляння плати за виконання митних формальностей регламентуються в постанові Кабінету Міністрів України від 18.01.2003 р. №93, Наказі Мінфіну України від 30.05.2012 р. №631, Наказі Мінфіну України від 31.05.2012 р. №657, Наказі Мінфіну України від 09.10.2012 р. №1066, Наказі Мінфіну України від 23.10.2017 р. №862, Наказі Мінфіну України від 17.08.2020 р. №508; оформлення митних декларацій – в постанові Кабінету Міністрів України від 21.05.2012 р. №450, Постанові Кабінету Міністрів України від 21.10.2020 р. №971, Наказі Мінфіну України від 30.05.2012 р. №631, Наказі Мінфіну України від 30.05.2012 р. №651. Наказ Міністерства фінансів України від 25.04.2023 р. №213 визначає деякі питання забезпечення сплати митних платежів. У Наказі Мінфіну України від 20.09.2012 р. № 1011 затверджено класифікатори для оформлення митних декларацій.

Положення Закону України «Про державний кордон України» уточнюються у Стратегії інтегрованого управління кордонами на період до 2025 року, в основі якого покладено ефективне управління державним кордоном України для забезпечення безпеки держави, розвитку її економіки та людського потенціалу.

Частина нормативного регулювання митної безпеки визначена умовами воєнного стану та набула чинності після оголошення відповідного правового режиму. Нормативні акти визначили закриття деяких пунктів пропуску через державний кордон та пунктів контролю (Розпорядження Кабінету Міністрів України від 26.02.2022 р. № 188-р, Постанова Кабінету Міністрів України; Перелік від 09.03.2022 р. № 236, Постанова Кабінету Міністрів України від 09.04.2022 р. № 426), а також передбачили зміни у митному оподаткуванні на підставі Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану» від 24.03.2022 р. № 2142-ІХ (звільнення від оподаткування імпорту автомобілів), а також: Закону України від 15.03.2022 р. № 2120-ІХ (зміна митного оподаткування пального для воєнних потреб), Закону України від 21.06.2022 р. № 2330-ІХ (зміна митного оподаткування обладнання, устаткування для індустриальних парків), Закону України від 29.07.2022 р. № 2480-ІХ (зміна митного

оподаткування природного газу), Закону України від 16.11.2022 р. № 2747-IX (звільнення від оподаткування благодійної допомоги, зібраної волонтерами), Закону України від 13.12.2022 р. № 2836-XI (зміна митного оподаткування для відновленню енергетичної інфраструктури України), Закону України від 06.02.2023 р. № 2906-IX (зміна митного оподаткування для безпілотних літальних апаратів), Закони України від 28.07.2023 р. № 3287-IX, від 10.04.2023 № 3019-IX (зміна митного оподаткування товарів для безпеки держави та оборони) тощо.

До джерел митного права у формі міжнародних договорів, що регламентують митну безпеку, можна віднести:

- Віденську конвенцію про дипломатичні відносини (1961 р.), до якої Україна була приєднана до набуття незалежності;
- Угоду про ввіз матеріалів освітнього, наукового, культурного характеру (1950 р.);
- Міжнародну конвенцію про спрощення і гармонізацію митних процедур (Київська конвенція, 1973 р.) спрямовану на усунення розбіжностей у міжнародній торгівлі та митних формальностях. Україна до даної конвенції приєдналася у жовтні 2006 р.;
- Конвенцію про спрощення формальностей у торгівлі товарами (1987 р.), що встановлює інструменти для спрощення формальностей у торгівлі товарами шляхом запровадження єдиного адміністративного документа, який необхідно використовувати для процедури імпорту чи експорту, спільного транзиту. Україна до даної конвенції приєдналася у серпні 2022 р.;
- Конвенцію про процедуру спільного транзиту (1987 р.), що визначає заходи щодо транзитного перевезення товарів шляхом спільного транзиту. Україна до даної конвенції приєдналася у серпні 2022 р.;
- Угоду про заснування Світової організації торгівлі (1994 р.), яка визначає здійснення торговельних відносин між країнами-учасницями, при чому у ній регулюються питання встановлення мита та справляння митних платежів;
- Рамкові стандарти безпеки та спрощення міжнародної торгівлі Всесвітньої митної організації (2005 р.), що сприяють розвитку зв'язків між

митними службами країн з метою виявлення ризикових товарів, а також співпраці митних органів;

- Міжнародні торгові терміни «Інкотермс-2010», «Інкотермс-2020»;
- документи Європейської економічної комісії ООН, наприклад, загальні умови постачань, проформи контрактів тощо.

Регламентування Україною співробітництва у митній справі, запобіганні, розслідуванні та припиненні митних правопорушень, контрабанди відбувається на основі двосторонніх та багатосторонніх Угод. Так, Угоди про співробітництво у митних справах укладено з Литвою (1993 р.), Вірменією (1994 р.), Латвією, Словачією, Угорщиною та Польщею (1995 р.), Ізраїлем та Туреччиною (1996 р.), Китаєм та Чехією (1997 р.), Грузією, Францією та Фінляндією (1997 р.), Сполученим Королівством Великобританії та Північної Ірландії (1998 р.), Болгарією (1998 р.), Молдовою (1999 р.), Австрією та Румунією (2000 р.), Грецією (2000 р.), Бельгією (2002 р.), Кореєю, Сирією та Ліваном (2003 р.), Норвегією та Словенією (2004 р.), Нідерландами (2006 р.), Македонією та Хорватією (2007 р.), Сербією (2010 р.), США (2016 р.), Тунісом (2019 р.), Іспанією (2020 р.); Угоди про допомогу з питань запобігання, розслідування та припинення митних правопорушень укладено з Естонією (1993 р.), Кубою (2000 р.), Італією (2003 р.), Аргентиною (2016 р.) тощо.

Отже, нормативно-правове забезпечення митної безпеки передбачає врахування синергії законодавчих актів з питань національної безпеки (Конституція України, Закон України «Про національну безпеку України», Закон України «Про Раду національної безпеки і оборони України», Стратегія національної безпеки України), оскільки митна безпека належить до невід'ємних складових національної безпеки та з питань митної справи, оскільки митна безпека базується на засадах реалізації митної справи в державі (Митний кодекс України, Податковий кодекс України, Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність», Закон України «Про Митний тариф України», інші Закони України, Постанови Кабінету Міністрів України, Накази Міністерства фінансів України).

1.3. Критична оцінка наукових публікацій з проблематики митної безпеки

Наукові публікації з питань митної безпеки у вітчизняній науковій думці представлені монографіями наступних науковців: Пашко П.В. «Митна безпека (теорія, методологія та практичні рекомендації)» (2009 р.) і «Митна політика та митна безпека: концептуальне визначення і шляхи забезпечення» (2012 р.), Мартинюк В.П. «Митна система та економічна безпека держави: теорія та методологія» (2010 р.), Крисоватий А.І. «Сучасні виклики забезпечення митної безпеки в Україні» (2020 р.) тощо, дисертаціями (Пашко П.В. «Організаційно-економічний механізм забезпечення митної безпеки України» (2009 р.), Новосад І. В. «Фіскальна складова митної безпеки України» (2018 р.), Кривіцького В. Б. «Митний контроль у протидії ризикам і загрозам митної безпеки України» (2019 р.), Палій Л. Л. «Форми та методи адміністративної діяльності щодо забезпечення митної безпеки в Україні» (2020 р.), статтями у фахових наукових виданнях, а також іншими дослідженнями.

Пропонується розглянути деякі з них.

Так, Крисоватий А. І. та інші науковці у монографії «Сучасні виклики забезпечення митної безпеки в Україні» (2020 р.) визначили основні чотири виклики митної безпеки: «послідовна торгова політика і законодавство, сучасні та спрощені митні процедури (за напрямками електронного декларування, діджиталізації), сикхологія добровільної сплати та митний пост-аудит, стимулюючі та ефективно діючі інституції [58, с. 286].

Інші наукові публікації з проблематики митної безпеки найчастіше мають споріднений об'єкт дослідження і присвячені:

- організації і забезпеченню діяльності митних органів;
- митному оподаткуванню та виконанню фіскальної функції через справляння митних платежів;

- митному контролю та необхідності його вдосконалення, у тому числі організації відповідно до міжнародних стандартів та вимог;
- впливу контрабанди на митну безпеку держави та напрями її мінімізації.

Білінець М. Ю. у статті «Митна безпека в системі економічної безпеки держави та її оцінка» (2022 р.) розглядала митну безпеку та особливості організації діяльності митних органів. Результатом дослідження стало обґрунтування доцільності «вдосконалення роботи Державної митної служби України через реалізацію однієї з наступних моделей її взаємодії з бізнесом: сінгапурської моделі (модель автоматизованої інформаційно-розрахункової системи), шведської моделі (модель єдиного органу), американської моделі (модель унітарного управління та автоматизованої системи збору на поширення інформації) та моделі, що використовуються у Великій Британії» [21]. На думку Білінець М. Ю., реформування діяльності митних органів має призвести до росту ВВП та підвищення економічної безпеки України.

Дослідження досвіду України з організації і забезпечення діяльності митних органів проведено багатьма вченими на основі результатів діяльності Державного митного комітету України, Міністерства фінансів України, Державної податкової служби України, Державної митної служби України, проте численні зміни (експерименти) в організації митної справи не мали очікуваного позитивного ефекту на ВВП країни чи рівень економічної безпеки, а, навпаки, призводили до загальної інституційної невизначеності.

Дослідженню митного оподаткування та справляння митних платежів у контексті митної безпеки присвячено праці провідних фахівців-податківців. Так, Даценко В. В. у статті «Митна безпека як складова економічної безпеки держави» (2017 р.) визначає суттєвий вплив митного оподаткування та забезпечення фінансової безпеки держави, проте сучасний стан митного оподаткування має недоліки «...у системі митної оцінки товарів: які тягнуть за собою неможливість для учасників зовнішньоторгівельної діяльності розрахувати суму грошових коштів, яку вони повинні сплатити у зв'язку з переміщенням товарів через митний кордон, тому важко точно прогнозувати економічний результат

зовнішньоторговельної угоди» [28]. Такий недолік, на думку автора КМР, становить більше загрозу фінансовій безпеці підприємств, ніж фінансовій безпеці держави. Недоліком митного оподаткування в Україні є нестабільність законодавства та постійні зміни, тому Найденко О. Є., Резнікова Є. С. у статті «Боротьба з контрабандою як один із методів забезпечення митної безпеки держави» (2019 р.) вказують, що «слід забезпечити стабільність норм податкового та митного законодавства для організації ефективної роботи контролюючих органів у сфері оподаткування та митної справи» [44, с. 176].

Митний контроль, будучи одним із головних інструментів митних органів, відіграє важливу роль у забезпеченні митної безпеки. Для покращення ефективності митного контролю вчені пропонують удосконалювати «процедури електронного декларування, спрощення процедур митного контролю згідно з пріоритетами ЄС, вдосконалення технологічних схем, формування ефективних моделей управління митними ризиками та запровадження жорсткої відповідальності за порушення митного законодавства як суб'єктами ЗЕД, так і самими працівниками митних органів» [24, с. 86].

На захист електронного декларування та подальшого розвитку перспективних інформаційних технологій спрямовує свої дослідження Мохнар І.В. [43]. Вчений у статті «Підвищення якості митного адміністрування як напрям покращення фінансової безпеки держави» (2022 р.) вказує, що покращення якості митного контролю та митних процедур можливе лише за умови застосування перспективних інформаційних технологій («автоматизований аналіз знімків інспекційно-доглядових комплексів з використанням елементів «штучного інтелекту» та бази даних еталонних знімків інспекторно-доглядових комплексів, можливість віддаленого контролю за діями посадових осіб при проведенні митних оглядів тощо» [43, с.63]); розвитку технологій електронного декларування товарів та максимального використання штучного інтелекту; розширення діючих та створення нових баз даних тощо.

Іванов В. В. та Залізко В. Д. у статті «Інноваційні засади зміцнення митної безпеки України: теоретичний аспект» (2019 р.) продовжують тему інформаційних

технологій та зміцнення митної безпеки на інноваційних (інформаційних) засадах. Вчені обґрунтували необхідність формування єдиної інформаційної мережі на основі блокчейн-технології [34, с. 59-60].

Питання контрабанди продовжує проблематику забезпечення ефективного митного контролю та є важливою для України. Тому вчені досліджують вплив контрабанди на митну безпеку. Живко З. Б., Головач Т. М. і Боруцька Ю. З. у статті «Контрабанда та митна безпека: основні схеми контрабандних поставок» (2021 р.) [31] для зменшення контрабанди пропонують впроваджувати цілий комплекс заходів, тобто проблема забезпечення митної безпеки через припинення контрабанди вимагає не поодиноких, а комплексних дій.

Окремим напрямом наукових досліджень стала митна безпека в умовах воєнного стану, тобто з лютого 2022 р. Резнік Н. П. та Боштан А. Л. у статті «Особливості здійснення митного контролю в Україні у період війни» (2022 р.) визначили необхідним забезпечення якісного та безпечного проходження товарів через митний кордон, недопущення заборонених чи підсанкційних товарів, спрощення експорту для забезпечення оборони країни, а також для контролю за своєчасною та повною сплатою податків і неподаткових платежів. Авторами визначено, що «прийняття Конвенції про спільний транзит (NCTS) та спрощення формальностей з Євросоюзом дозволить Україні суттєво спростити митне проходження товарів до ЄС, що дасть можливість підвищити у майбутньому товарообіг з країнами Європи та ще тісніше інтегруватися в європейський торговий простір» [53, с. 103]. Таким чином, пріоритетом для забезпечення митної безпеки держави має стати співпраця з країнами Європи та впровадження кращих практик митного регулювання.

Дзюбинський А. В., Дзюбинська О. В. та Шегинський О. В. у статті «Митна політика в умовах воєнного стану» (2023 р.) оцінили митну безпеку та митну справу у воєнний час та вказали на основну позитивну ознаку – «уряду вдалося забезпечити митну безпеку країни, перешкодити виникненню дефіциту та організувати роботу структурних підрозділів митниці, зокрема і пунктів пропуску» [29, с. 102]. Напрями забезпечення митної безпеки вчені розглядають у контексті

дотримання зовнішньоекономічної безпеки держави і підприємств, підтримки національного товаровиробника-експортера та подальшого спрощення і автоматизації митних процедур.

Тищенко В. Ф., Стасова Д. О. у статті «Виклики та перешкоди: роль митної політики в економічному відновленні України під час війни» (2023 р.) дослідили роль митної політики в підтримці економіки та забезпечення обороноздатності країни та наголосили на необхідності розвитку митної інфраструктури і покращення митного контролю, враховуючи що «співпраця з міжнародними партнерами є важливим елементом успішної реалізації митної політики в умовах війни» [60, с. 34].

Як відомо, з оголошенням воєнного стану до митного законодавства було внесено багато змін, які спрощували митні процедури та звільняли від оподаткування частину експорту та імпорту. Результати критичного аналізу більшості податкових реформ під час воєнного стану, проведеного Крисоватим А. І. та Валігурою В. А. у статті «Іновації та напрями вдосконалення податкового законодавства України в умовах воєнного стану» (2022 р.), свідчать про «надмірну лібералізацію. Окремі з розглянутих змін не принесли бажаного регулюючого ефекту, а натомість створили загрози фіскальній безпеці держави та передумови для зловживань недобросовісними платниками податків» [38, с. 44]. За такими висновками можна стверджувати, що вчені досліджували наслідки та ефекти зміни митного оподаткування у воєнний час, у тому числі ідентифікували недостатню ефективність запроваджених податкових пільг.

Корнєва Т. В. та Рогозіннікова К. С. у статті «Податкові пільги: деякі проблеми при переміщенні товарів через митний кордон України під час воєнного стану» (2022 р.) дослідили особливості митного оподаткування у воєнний час та зробили висновок: «припинити негативну практику хаотичного безсистемного внесення змін у податкове законодавство та його регулювання чисельними підзаконними актами, які містять ряд розбіжностей, негативно впливають на виконання податкових зобов'язань суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності і роботу контролюючих органів» [36, с. 132].

Інші зауваження та недоліки змін податкового законодавства щодо митного оподаткування вказані Зоріною О. А. у статті «Податкові та митні преференції під час воєнного стану: вплив змін у законодавстві на діяльність суб'єктів малого бізнесу» (2022 р.) на основі опрацювання Закону України від 15.03.2022 р. № 2120-IX, Закону України від 03.03.2022 р. № 2115, Закону України від 24.03.2022 р. № 2142-IX, Закону України від 12.05.2022 р. № 2260-IX, Закону України від 21.06.2022 р. № 2325-IX, Наказу Мінфіну України від 29.07.2022 р. № 225. Дослідження впливу податкових пільг на діяльність суб'єктів господарювання та митної безпеки чинить негативний вплив. Автор КМР погоджується з рекомендацією про необхідність розробки Стратегії запровадження податкових пільг та зміни митного законодавства для забезпечення митної безпеки та покращення функціонування митної справи у воєнний час.

Отже, наукові публікації з проблематики митної безпеки у вітчизняній науковій думці представлені монографіями, дисертаціями, статтями у фахових виданнях, що містять дослідження актуальних проблем забезпечення митної безпеки, до яких належать: організація і забезпечення діяльності митних органів, митне оподаткування та виконання фіскальної функції ДМСУ через справляння митних платежів, митний контроль та необхідність його вдосконалення, у тому числі його організація відповідно до міжнародних стандартів та вимог тощо.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ МИТНОЇ БЕЗПЕКИ ПРИ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

2.1. Методика та інструментарій оцінювання митної безпеки

Системне оцінювання митної безпеки в країні відповідає основним принципам національної безпеки та митної справи, а саме прозорості і публічності. Принцип прозорості та публічності визначено у Ст. 8 та Ст. 11 Митного кодексу України [16], за якими оприлюднення інформації митними органами повинно здійснюватися на безоплатній основі та у формі відкритих даних в обсягах, що не суперечать міжнародним договорам України. Оцінка митної безпеки реалізується відповідно до Ст. 4 Закону України «Про національну безпеку України», а користувачі – зацікавлені особи, громадськість, науковці повинні мати вільний доступ до інформації про стан митної безпеки.

Методика та інструментарій оцінювання митної безпеки розробляються різними вченими та відрізняються за методичним підходом. Дослідження інструментарію оцінювання митної безпеки зумовлено відсутністю відповідного законодавчого забезпечення (для оцінки інших складових економічної безпеки імплементують Положення Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України від 29.10.2013 № 1277 [16]), тобто нормативно-правові акти не визначають підходи та критерії митної безпеки.

Критичний аналіз недостатнього методичного забезпечення розпочнемо з найпростіших підходів до оцінювання митної безпеки.

Так, у праці Найденко О. Є. та Резнікової Є. С. оцінювання митної безпеки обмежується показниками правопорушень у митній справі [44, с. 173], справами про порушення митних правил [44, с. 174], надходженнями від конфіскації та накладання штрафів [44, с. 175]. Борейко Н. М., Параниця С. П. обмежується показниками надходжень митних платежів до бюджету [22, с. 27]. Такі підходи слід

вважати обмеженими, оскільки вони не відповідають вимогам комплексності і системності.

Білінець М.Ю. у праці «Стан митної безпеки України та особливості її забезпечення в умовах трансформації глобалізаційних процесів» до основних індикаторів оцінки митної безпеки відносить наступні:

1. Частка митних платежів у доходах Державного бюджету України.
2. Частка митних платежів у податкових надходженнях Державного бюджету України.
3. Номінальний рівень митного навантаження на економіку як відношення митних платежів та номінального ВВП.
4. Рівень збираності митних платежів як відношення фактичних надходжень митних платежів до відповідних планових показників.
5. Рівень митного навантаження на імпорт як відношення митних платежів до показників імпорту.
6. Стан протидії митним правопорушенням як кількість зафіксованих випадків порушень митних правил [21].

Замасло О. Т., Підхомний О. М та Петик М. І. оцінку митній безпеці давали за допомогою «якісних характеристик і кількісних показників, які відображають стан митної справи в державі крізь призму митного навантаження на економіку країни та ефективності діяльності митних органів» [32, с. 43]. Перелік зазначених показників вказує на оцінювання митної безпеки за допомогою 9 індикаторів:

- реальний рівень митного навантаження на економіку;
- митне навантаження на імпорт;
- митне навантаження на експорт;
- частка митних доходів у Державному бюджеті України;
- частка забезпечення видатків Державного бюджету митними платежами;
- коефіцієнт відкритості національної економіки;
- коефіцієнт покриття імпорту експортом;
- відношення обсягу експорту до ВВП;
- відношення обсягу імпорту до ВВП [32, с. 44].

Левко М.М. сформував показники митної безпеки на основі наукового доробку інших вчених, до індикаторів митної безпеки віднесено «обсяг імпорту на одну посадову особу митних органів; середню кількість декларацій, оформлених однією посадовою особою; середню кількість декларацій, оформлених однією посадовою особою в день; середню кількість годин на оформлення декларації; митні платежі до бюджету; середньоденні надходження митних платежів; суму митних платежів на одну посадову особу; видатки з Державного бюджету на утримання митної служби; видатки з Державного бюджету у розрахунку на одну посадову особу; коефіцієнт окупності витрат держави» [40, с. 18]. Такий перелік можна вважати ширшим від розглянутих вище, проте частина показників втратили свою актуальність через активне провадження електронних технологій та електронного декларування, тому індикатори кількості декларацій, оформлених однією посадовою особою, не можна вважати актуальним.

Крисоватий А. І. та інші науковці у монографії «Сучасні виклики забезпечення митної безпеки в Україні» (2020 р.) визначають дві групи індикаторів митної безпеки. Перша група – індикатори фіскальних інструментів («індикатор використання потенціалу митного оподаткування, повнота сплати митних платежів, частка митних платежів у доходах бюджету, ефективність проведення митного контролю в сфері ЗЕД, митне навантаження на імпорт» [58, с. 174]), індикатори регулюючих інструментів («сальдо зовнішньоторговельної діяльності, час проходження митного очищення, індикатори експортної та імпорتنної залежності, частка імпорту у внутрішньому споживанні, коефіцієнт покриття імпорту експортом, ступінь захищеності національного товаровиробника, рівень митного навантаження на економіку» [58, с. 174]). Однак, запропоновані показники аналізуються вченими лише частково, тобто частину таких показників слід вважати не інформативними та не апробованими у наукових дослідженнях.

Більш комплексний підхід до оцінювання митної безпеки пропонує Новосад І.В. [46], визначаючи шість груп індикаторів:

1. Забезпечення безпеки – визначається на основі індикаторів частки ризикових декларацій, судових справ за участі митних органів та про порушення митних правил.

2. Фіскальна результативність – визначається на основі показників фіскальної віддачі, віддачі декларування, суб'єкта ЗЕД, віддачі посадової особи.

3. Інформаційно-технічне забезпечення – визначається на основі індикаторів облаштування системи відеоспостереження; телекомунікаційних каналів відомчої інтегрованої телекомунікаційної мережі, систем безперебійного постачання електроенергії, доступності компонентів ЄАІС тощо.

4. Організація митного контролю – визначається на основі індикаторів часу оформлення однієї митної декларації, тривалості митних процедур, оглядів товарів та транспортних засобів.

5. Сприяння бізнесу – визначається на основі індикаторів якості офіційного сайту митного органу.

6. Ефективність діяльності працівників митниць – визначається на основі індикаторів фахового рівня працівників митниць [46, с. 274].

На думку автора КМР, такий перелік індикаторів не слід вважати коректним, оскільки групи показників «Забезпечення безпеки», «Сприяння бізнесу», «Ефективність діяльності працівників митниць» не являються інформативними щодо митної безпеки та частково відсутня інформація у вільному доступі для визначення відповідних індикаторів.

Шевчук С. В. у праці «Митна політика як важлива складова забезпечення митних інтересів держави» наголошує на тому, що показники митної безпеки мають ґрунтуватися на врахуванні індексів міжнародного виміру, агрегатів макроекономічного стану. Такі показники дозволять визначити митну безпеку України та порівняти з іншими країнами. Шевчуком С. В. запропоновано чотири групи показників, що враховують (додаток А):

– спектр державної безпеки – визначається на основі індикаторів правопорушень під час митного контролю, правопорушень та перевірок;

- економічний спектр – визначається на основі індикаторів зовнішньоторговельної діяльності, імпортової залежності, митних платежів до бюджету, видатків на утримання Державної митної служби України тощо;
- інноваційно-інвестиційна та науково-технологічний спектр – визначається на основі індикаторів експорту та імпорту наукомісткої продукції, реалізованої інноваційної продукції;
- інформаційний спектр – визначається на основі індикаторів захищеності інформації, інформаційної продуктивності тощо [61, с. 112-114].

На думку автора КМР, індикатори митної безпеки повинні відповідати кільком вимогам: комплексно характеризувати стан забезпечення митних інтересів держави та бути інформативними, бути простими та зрозумілими для розрахунку, мати наявні статистичні дані у вільному доступі, необхідні для розрахунку індикаторів.

На підставі опрацювання відкритих даних Державної митної служби України, Міністерства фінансів України, Державної служби статистики України автором КМР сформовано рекомендований склад показників митної безпеки: частка митних платежів у доходах Державного (Зведеного) бюджету України, частка митних платежів у податкових надходженнях бюджету, рівень покриття видатків митними платежами, рівень митного навантаження на економіку, рівень збираності митних платежів, кількість зафіксованих випадків порушень митних правил, ефективність митного контролю.

2.2. Аналіз динаміки та структури митної безпеки України

Митну безпеку та динаміку митних платежів обов'язково потрібно досліджувати у контексті аналізу макроекономічних показників. Номінальний рівень митного навантаження на економіку визначається як відношення митних платежів та номінального ВВП як основного макроекономічного показника. ВВП

характеризує загальний рівень економічної активності в країні та вказує на національний економічний потенціал при тому, що номінальний ВВП в Україні збільшується у довгостроковому періоді: 2018 р. – 3 560 302 млн грн, 2019 р. – 3 977 198 млн грн, 2020 р. – 4 222 026 млн грн, 2021 р. – 5 450 849 млн грн [64]. ВВП за категоріями кінцевого використання наведено у Додатку Б. У 2022 р. під час повномасштабного вторгнення та воєнного стану ВВП скоротився до 5 239 114 млн грн, що менше на 3,9% порівняно з попереднім роком. Проведені розрахунки рівня митного навантаження (рис. 2.1) вказують на коливання даного показника від 10,58% до 6,17% з тенденцією до зменшення у довгостроковому періоді.

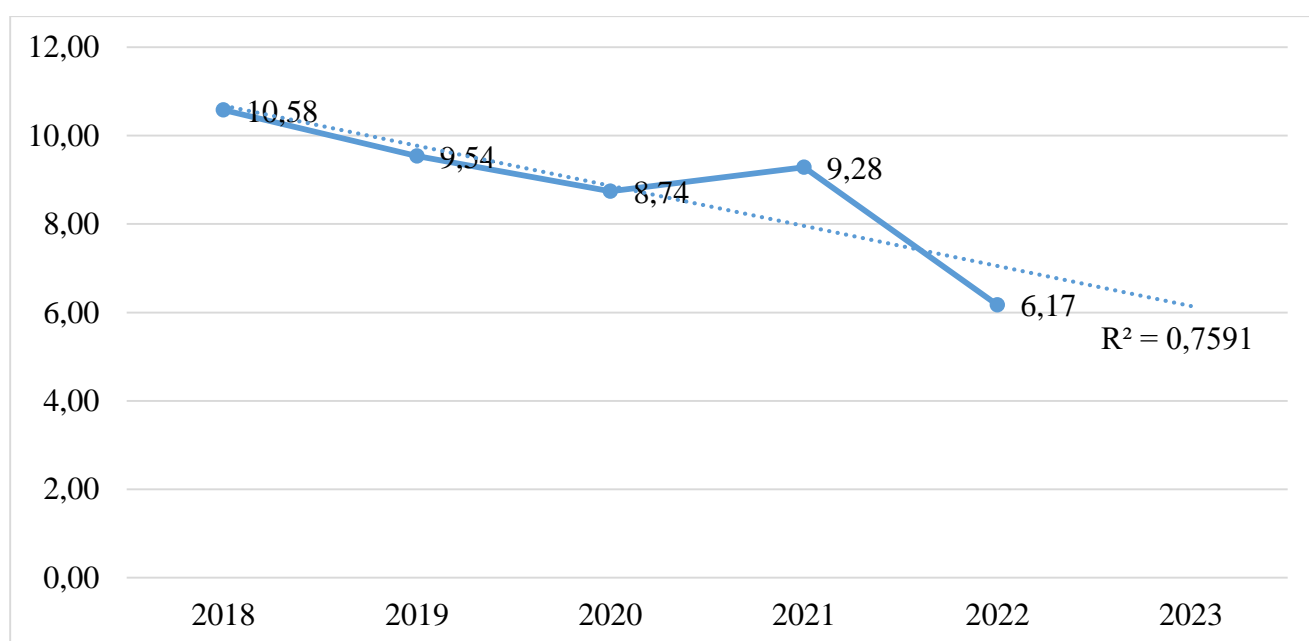

Рисунок 2.1 – Номінальний рівень митного навантаження на економіку України у 2018-2022 рр., %

Джерело: побудовано автором на основі [62, 64]

Для порівняння зазначимо, що за останні роки через доходи Зведеного бюджету України перерозподілялося близько третини ВВП країни за рахунок розгалуженої системи прямих та непрямих податків, неподаткових надходжень тощо. Номінальний рівень митного навантаження на економіку України зменшувався через невідповідність темпів приросту ВВП та митних платежів. Серед причин такої ситуації – зміна відсоткових ставок ввізного та вивізного мита, зміна ставок акцизного податку, запровадження додаткової відсоткової ставки ПДВ

для аграрної продукції та зміни структури ВВП в частині експорту та імпорту, зміни структури експорту та імпорту загалом. У 2019 р. зменшувався експорт продукції хімічної промисловості, деревини, чорних та кольорових металів, у 2020 р. продовжувалося зменшення експорту чорних та кольорових металів та додатково спостерігалось зменшення експорту машин, обладнання, що призвело до зменшення «експортних» митних платежів. У 2021 р. загальна динаміка експорту була позитивною за рахунок всіх груп товарів, проте у 2022 р. сукупна вартість експорту зменшилася на третину за рахунок обмежень на експорт переважно зернових культур та скорочення доходів від експорту на 15,6%, мінеральної продукції на 47,8%, виробів промисловості на 39,9%, чорних та кольорових металів на 62,6%. За даними Державної митної служби України [63], у контексті формування митних надходжень бюджетоутворюючими є нафтопродукти, легкові автомобілі, гази нафтові, вугілля кам'яне, мобільні телефони.

У 2019 р. номінальний ВВП збільшився на 11,70% за умови збільшення експорту на 0,05% та зростання імпорту на 11,71%, проте обсяги митних платежів стали більшими лише на 0,73%, тому у 2019 р. вирішальний вплив мали відсоткові ставки митних платежів та запроваджені податкові пільги. У 2020 р. відбулося збільшення номінального ВВП на 6,16% за умови збільшення експорту на 0,05% та збільшення імпорту на 6,16%, проте митні платежі зменшилися на 2,72%, у тому числі через пільги оподаткування операцій з імпорту та постачання товарів для боротьби з коронавірусною хворобою (Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-2019)» від 30.03.2020 р. №540). У 2021 р. тенденція відношення темпів приросту двох показників змінена на протилежну, відбулося збільшення номінального ВВП на 29,11% за умови зростання експорту на 0,05% та підвищення показника імпорту на 29,11%, проте митні платежі збільшилися на 37,16%. Вплив імпорту на формування митних платежів вказує наявність зв'язку з динамікою, наприклад, у 2020 р. зменшився імпорт з 60 352 млн дол. США до 51 921 млн дол. США та зменшилося митне навантаження на економіку, у 2021 р. збільшився імпорт до

69 755 млн дол. США та зросло митне навантаження на економіку, у 2022 р. зменшився імпорт до 55 551 млн. дол. США та спостерігався спад митного навантаження на економіку. Для формування надходжень митних платежів важливим є ввезення на митну територію України підакцизних товарів, що будуть формувати додаткові надходження до бюджету.

Отже, номінальний рівень митного навантаження на економіку України у 2018-2023 рр. коливався від 6% до 10,6% з тенденцією до зменшення у досліджуваному періоді через скорочення частки імпорту від 54,0% у 2018 р. до 49,3% у 2019 р., 40,3% у 2020 р., зміну у структурі експорту та імпорту та податкових ставок, запровадження пільг з митного оподаткування. Станом на кінець досліджуваного періоду вплив на формування митного навантаження та митних надходжень мали дев'ять груп пільг:

- пільги оборонного призначення;
- пільги, пов'язані із ввезенням лікарських засобів та медичних виробів;
- пільги, пов'язані із ввезенням технічної та гуманітарної допомоги;
- пільги, пов'язані із ввезенням товарів для певних промислових галузей;
- пільги, пов'язані із ввезенням сировини для вироблення підакцизних товарів;
- пільги, пов'язані із ввезенням певних категорій товарів.

Скорочення частки номінального ВВП, що перерозподіляється через митні платежі вимагає від держави пошуку альтернативних інструментів перерозподілу ВВП, оскільки суспільство вимагає достатньої кількості фінансових ресурсів для фінансування власних потреб.

Оскільки зовнішньоекономічна діяльність здійснюється за двома напрямками: експорт та імпорт, то формується окреме навантаження на експорт у формі вивізного мита та окреме навантаження на імпорт у формі ввізного мита, акцизного податку з ввезених на митну територію України підакцизних товарів, ПДВ з ввезених на територію України товарів.

Деякі дослідники пропонують у контексті митної безпеки визначати коефіцієнт покриття імпорту експортом. У 2018-2019 рр. експорт покривав близько

84% імпорту з тенденцією до покращення стану у 2020-2021 рр. до 96-97% за рахунок експортної діяльності виробників сільськогосподарської продукції, мінеральної продукції, деревини тощо. Порівняння показників покриття імпорту експортом України та країн-членів ЄС дає змогу визначити максимальну наближеність за даними 2021 р. до показників Польщі (96%), Словацької Республіки (97%), Австрії (97%), Кіпру (97%), Бельгії (98%), Чехії (98%), Угорщини (98%), Іспанії (98%) [65].

Товарна структура експорту та імпорту до 2022 р. вказує, що митної безпеки формувалася під впливом переважання імпорту продукції тваринництва, з продукції рослинництва – овочів, з продукції переробної промисловості – продукції з м'яса, риби, алкогольних і безалкогольних напоїв, тютюну, палива, продукції хімічної промисловості, взуття і одягу, машин, обладнання та механізмів, транспортних засобів. У 2022 р. коефіцієнт покриття імпорту експортом зменшився до 68%, що слід вважати одним з негативних проявів воєнних дій на території України. Водночас, для країн-членів ЄС не відбулося різкого зменшення показників та країни, що мали максимально наближені значення у 2022 р. мали наступні значення – Польща (96%), Словацька Республіка (98%), Австрія (95%), Кіпр (101%), Бельгія (98%), Чехія (97%), Угорщина (97%), Іспанія (91%) [65].

За даними табл. 2.1 видно, що митне навантаження на експорт в Україні є мінімальним та не перевищує одного відсотка.

Таблиця 2.1 – Митне навантаження на експорт та імпорт у 2018-2022 рр.

Показники/Роки	2018	2019	2020	2021	2022
Експорт товарів і послуг, млн грн	1610511	1639866	1639060	2217860	1857010
Вивізне мито, млн грн	516	231	257	1322	2336
Митне навантаження на експорт, %	0,03	0,01	0,02	0,06	0,13
Імпорт товарів і послуг, млн грн	1921302	1959945	1702946	2289881	2721793
Сума митних платежів з імпорту, млн грн	376000	379026	368683	504589	320449
Митне навантаження на імпорт, %	19,6	19,3	21,6	22,0	11,8

Джерело: побудовано автором на основі [62, 64]

Отже, за рівнем митного навантаження в Україні варто відмітити тенденцію до зменшення частки митних платежів у номінальному ВВП, зменшення частки у імпорті та збільшення частки у експорті. Також варто відмітити різкі коливання митного навантаження як загрозу митній безпеці, що вказує на відсутність сталого та єдиного підходу до формування митного навантаження в економіці країни. Максимальні і мінімальні значення митного навантаження на експорт відрізняються у 9 разів, а максимальні і мінімальні значення митного навантаження на імпорт – відрізняються у 2 рази, тому митна безпека перебуває під загрозою, оскільки різкі коливання вказують на відсутність сталості у чинному митному законодавстві, довгострокові контракти експортерів та імпортерів, налагоджені логістичні зв'язки експортерів та імпортерів тощо.

Аналіз динаміки та структури митної безпеки України проведемо за напрямками виконання планових показників надходження митних платежів у частині порівняння фактичного виконання та уточненого плану бюджетних показників (рис. 2.2) з гіпотезою, що значні невиконання планових показників негативно впливають на виконання видаткової частини.

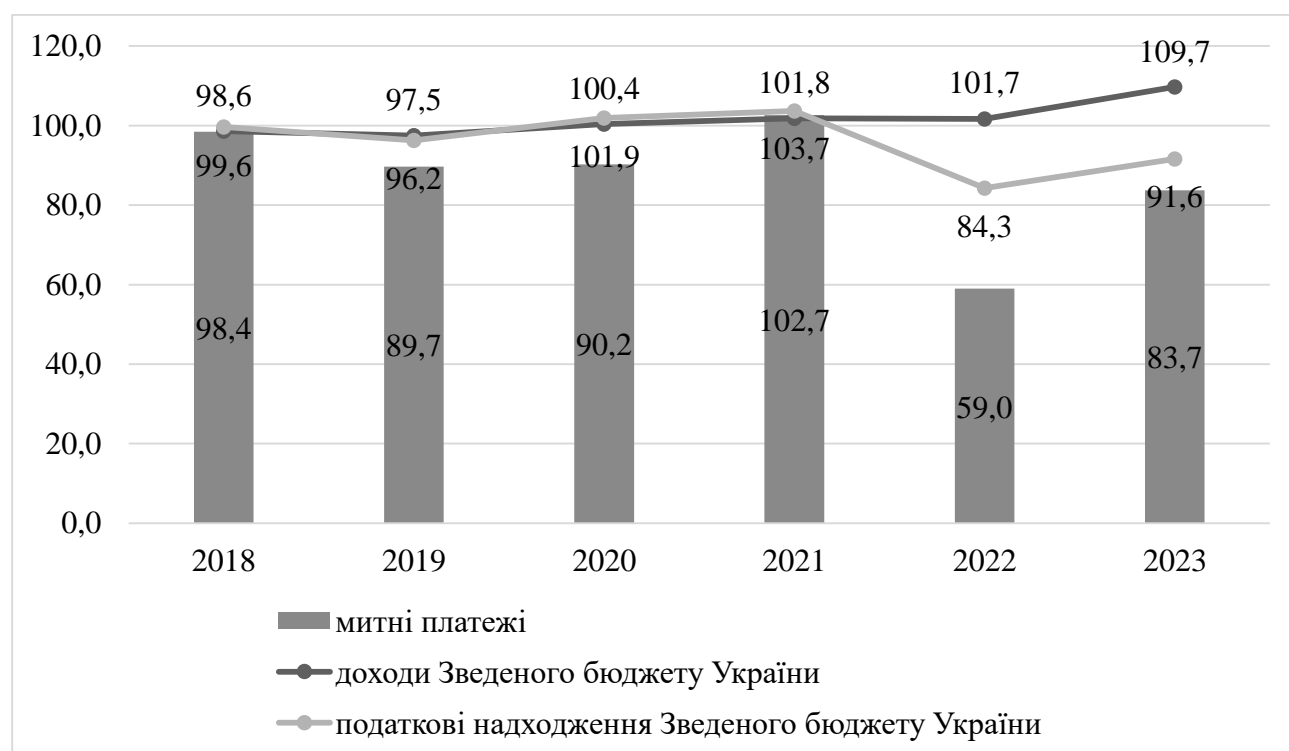

Рисунок 2.2 – Рівень збираності митних платежів у 2018-2023 рр., %

Джерело: побудовано автором на основі [62]

За даними Міністерства фінансів України можна зробити висновок про досвід недовиконання та перевиконання планових показників митних платежів з переважанням випадків недовиконання планових показників митних платежів (2018 р, 2019 р., 2020 р., 2022 р. та 2023 р.). Дослідження рівня збираності митних платежів передбачає дослідження загальної вітчизняної якості бюджетного планування, оскільки планові показники доходів Зведеного бюджету України виконувалися на рівні 97,5-109,7%, тобто якість планування доходів бюджету була вищою від митних платежів. Крім того, варто відмітити відмінні тенденції рівня збираності митних платежів у 2020 р., коли планові показники митних платежів не були виконані на 9,8%, проте доходи Зведеного бюджету України були перевиконані на 0,4%. Подібна тенденція повторилася у 2022 р., коли планові показники митних платежів не були виконані на 41%, проте доходи Зведеного бюджету України – перевиконані на 1,7%. Визначений розрив між рівнем збираності митних платежів і доходів вказує на негативний аспект адміністрування митних платежів і недоліки у їх плануванні, методичному забезпеченні планування митних платежів. У 2023 р. знову мав місце розрив між рівнем збираності митних платежів і доходів, коли митні платежі не були виконані на 16,3%, проте доходи перевиконані на 9,7%.

Порівняння рівня збираності митних платежів та податкових надходжень Зведеного бюджету України у 2018-2021 рр. повністю відповідає тенденціям рівня збираності доходів бюджету з незначними коливаннями. Проте у 2022 р. з урахуванням реалій воєнного стану митні платежі виконані на 59% та податкові надходження на 84,3% зі збільшенням у наступному році до 91,6%.

Варто зазначити, що митна безпека у контексті збираності податків відмінна за періодами та митними платежами. За рис. 2.2 та рис. 2.3 можна стверджувати про коливання на рівні -10% до +3% у 2018-2021 рр., проте у 2022 р. рівень збираності митних платежів погіршився через воєнний стан, впровадження податкових та митних пільг, особливо у частині митного оподаткування транспортних засобів, продукції оборонного призначення, певних видів лікарських засобів, медичних виробів та допоміжних засобів до них.

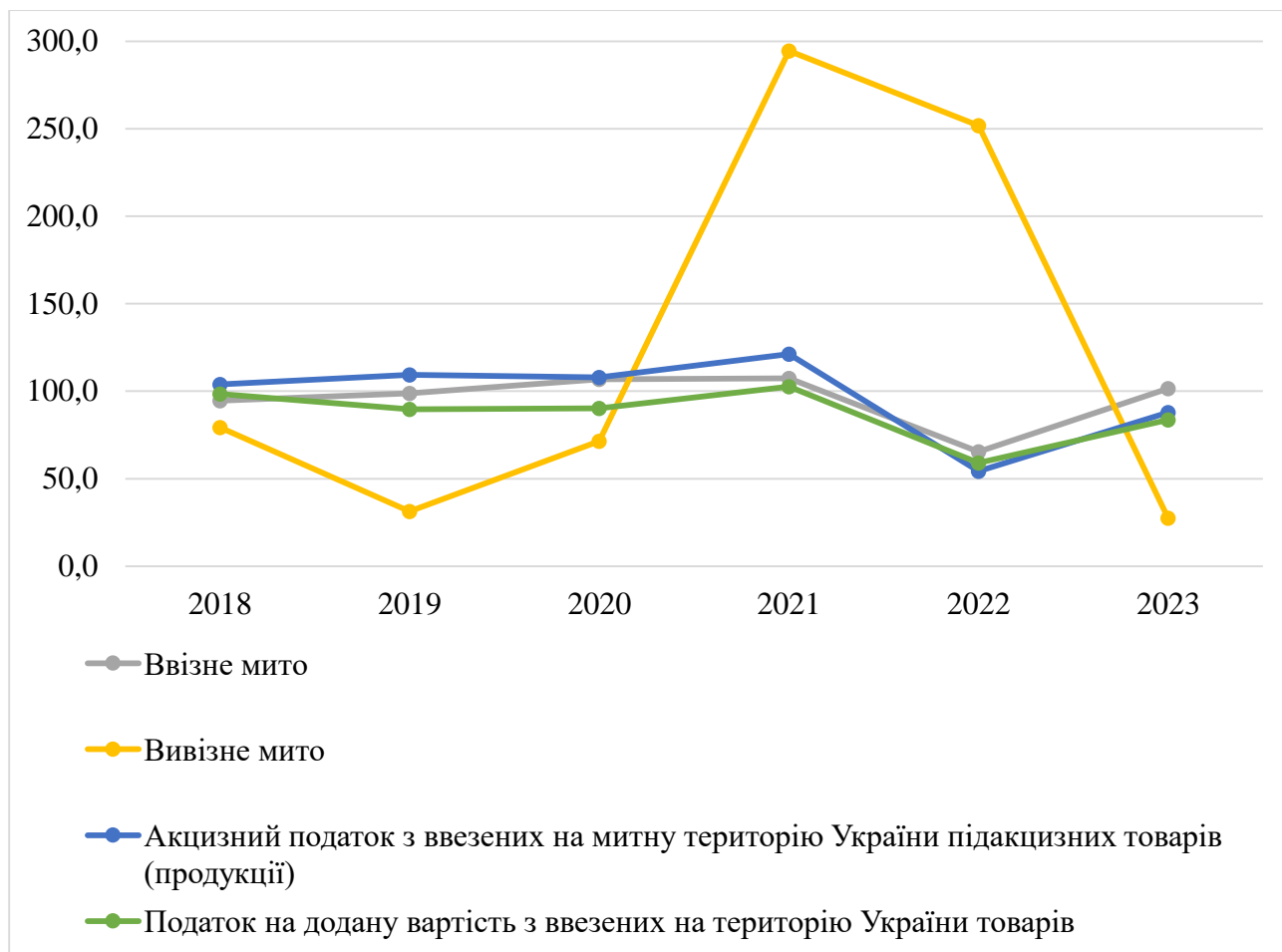

Рисунок 2.3 – Рівень збираності у розрізі митних платежів у 2018-2023 рр., %
Джерело: побудовано автором на основі [62]

За видами митних платежів рівень збираності відмінний за митними платежами. У першу чергу, варто відмітити вивізне мито, рівень збираності коливався від 27,6% у 2023 р. до 295% у 2021 р., тобто розмах варіації становить близько 267 в.п. Планування надходжень вивізного мита вказує на відсутність кореляції між плановими та фактичними бюджетними показниками.

З'ясування причин невиконання планових показників у 2018 р., 2019 р., 2020 р. та 2023 р. та перевиконання планових показників у 2021 р. та 2022 р. вимагає дослідження внутрішнього складу надходжень вивізного мита, а саме зміна обсягів експорту товарів і послуг під впливом геополітики. У 2018-2023 рр. середній рівень збираності ввізного мита становив 95,8%, акцизного податку з ввезених на митну територію України підакцизних товарів – 97,4%, ПДВ з ввезених на територію України товарів – 87,3%.

Міністерство фінансів України оприлюднило за 2021 та 2022 рр. дані за особливими видами мита та сезонним митом, тоді як рівень збираності становив 70,1% та 46,5%, відповідно і вказує на недосконалість його планування.

Отже, за рівнем збираності митних платежів в Україні варто відмітити наявність відхилення планових та фактичних показників, що провокують додаткові ризики для митної та бюджетної безпеки у частині недоотримання надходження до бюджету, що набувало помірною рівня до 2022 р. та загрозового рівня у 2022-2023 рр. У розрізі митних платежів найвищий рівень збираності мав акцизний податок з ввезених на митну територію України підакцизних товарів та ввізне мито, проте додаткові ризики для митної безпеки провокують надходження вивізного мита та ПДВ з ввезених товарів на територію України.

Кількість зафіксованих випадків порушень митних правил та ефективність митного контролю є додатковими показниками митної безпеки (рис. 2.4).

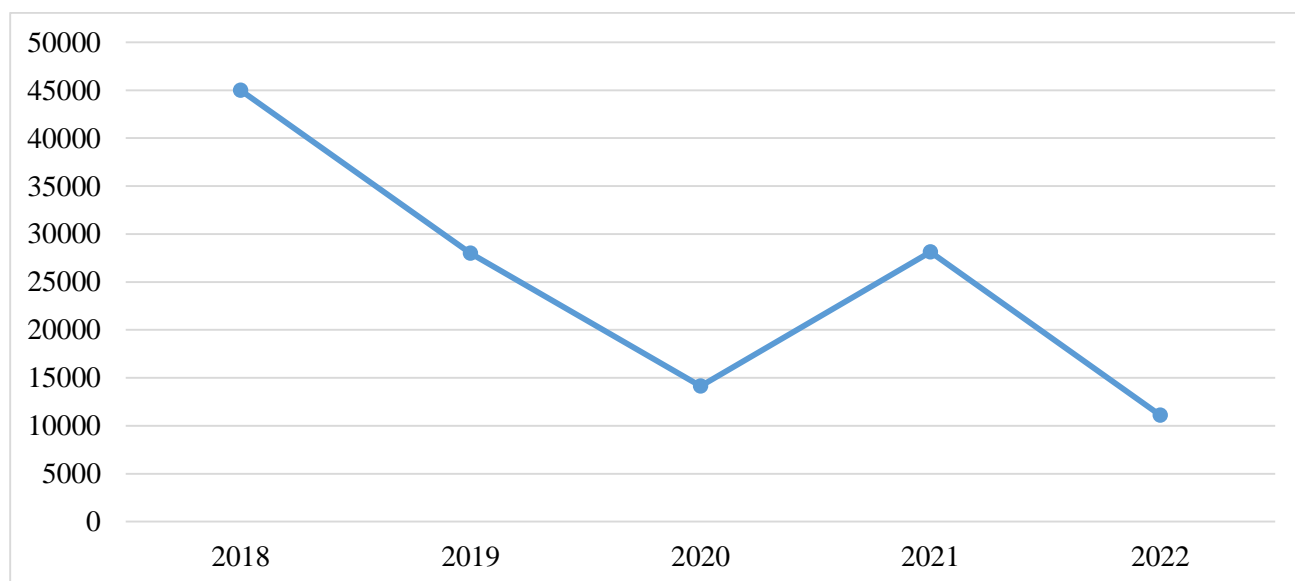

Рисунок 2.4 – Кількість зафіксованих випадків порушень митних правил у 2018-2022 рр., %

Джерело: побудовано автором на основі [63]

Протягом досліджуваного періоду найменшу кількість випадків порушень митних правил зафіксовано у 2020 та 2022 роках. За результатами реформування Державної митної служби України та посилення митного контролю митними органами виявлено 14 147 порушень митних правил. Безпосередньо митними

органами розглянуто 3 998 справ про порушення митних правил у 2020 р., накладено штрафів на суму 178,4 млн грн. На розгляд до судових органів передано 10 917 справ про порушення митних правил, що на третину більше порівняно з попереднім роком [63]. Результатом здійснення аналітично-пошукової роботи, а також проведених заходів стало виявлення 28 128 порушень митних правил у 2021 р. Збільшення чисельності виявлених випадків порушень митних правил відбувалося через покращення ефективності методів протидії митним правопорушенням та активної співпраці з компетентними органами іноземних держав. За результатами міжнародної взаємодії заведено 713 справ про порушення митних правил. Безпосередньо митницями розглянуто 12 582 справи про порушення митних правил та 9 046 справ про порушення митних правил передано на розгляд до судів [63].

Результатом здійснення аналітично-пошукової роботи у 2022 р. стало виявлення митницями 11 098 порушень митних правил із вартістю предметів правопорушень на суму майже 3 млрд грн [63]. У 2 250 справах про порушення митних правил тимчасово вилучено предмети правопорушень на суму майже 700 млн грн. За підсумком розгляду справ про порушення митних правил безпосередньо митницями опрацьовано 9 825 справ про порушення митних правил. Застосовано адміністративне стягнення у вигляді штрафу на суму 770 млн грн, з яких стягнуто до Держбюджету 36 млн грн. На розгляд до суду митницями передано 5 721 справу про порушення митних правил, за результатами опрацювання справ судами накладено стягнень (конфіскація товарів та штрафи) на суму понад 1,8 млрд грн і цей показник на 10% більше за показник 2021 р. [63].

Одним з проявів порушень митних правил та загроз митній безпеці є контрабанда, що об'єднує незаконне переміщення через митний кордон окремих товарів, вона має негативний вплив на економічні процеси, конкурентоспроможність економічних агентів та соціальний захист населення. Офіс Генерального прокурора України [30] наводить наступні статистичні дані щодо правопорушень у 2022 р.: контрабанда (Ст. 201 Кримінального кодексу України) – 60, переміщення через митний кордон України поза митним контролем

або з приховуванням від митного контролю лісоматеріалів або пиломатеріалів цінних та рідкісних порід дерев, лісоматеріалів необроблених, а також інших лісоматеріалів, заборонених до вивозу за межі митної території України, Ст. 201-1 (Ст. 201 Кримінального кодексу України) – 11, контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів, (Ст. 305 Кримінального кодексу України) – 115 [30].

Загальні прямі та непрямі втрати ВВП через існування контрабандних схем оцінені у 2018 р. у розмірі 3,2 млрд дол. США, у тому числі недоотримання надходжень до бюджету – 7 млрд дол. США, у 2019 р. – 12,2 млрд дол. США, у тому числі недоотримання надходжень до бюджету – 3,6 млрд дол. США, 2020 р. – 14,3 млрд дол. США, у тому числі недоотримання надходжень до бюджету – 3,6 млрд дол. США, 2021 р. – 16,2 млрд дол. США, у тому числі недоотримання надходжень до бюджету – 3,9 млрд дол. США [45]. Погоджуємося з позицією Живко З.Б., Головач Т.М. і Боруцької Ю.З. щодо контрабанди у контексті забезпечення митної безпеки України, оскільки «нелегальне ввезення продукції перш за все підриває конкурентоздатність внутрішнього виробника, провокує відтік робочої сили за кордон, погіршує економічну ситуацію на внутрішньому ринку» [31, с. 165].

Дотримання митної безпеки в Україні безпосередньо пов'язане із забезпеченням інституційних, фінансових та інших умов адміністрування митних платежів. Державна митна служба України здійснює свою діяльність відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 № 227 із основними завданнями: «1) забезпечення реалізації державної митної політики, зокрема дотримання митної безпеки та захисту митних інтересів України і створення сприятливих умов для розвитку зовнішньоекономічної діяльності, збереження належного балансу між митним контролем і спрощенням законної торгівлі; 2) забезпечення реалізації державної політики у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування законодавства з питань державної митної справи, запобігання та протидії контрабанді, боротьби з порушеннями митних правил» [11]. Для фінансування діяльності з митного адміністрування

використовується програмний підхід: до 2020 р. – 3507010 «Керівництво та управління у сфері фіскальної політики», 2021 р. – 3506010 «Керівництво та управління у сфері митної політики» (фактичні видатки – 3 496,5 млн грн, рівень виконання – 97,23%), 3506090 «Реалізація заходів, передбачених Угодою про фінансування програми «Підтримка секторальної політики управління кордоном в Україні» (фактичні видатки – 21,9 млн грн, рівень виконання – 99,92%), 3506610 «Реалізація проекту з розбудови прикордонної дорожньої інфраструктури та облаштування пунктів пропуску» (фактичні видатки – 4,5 млн грн, рівень виконання – 13,90%); 2022 р. – 3506010 «Керівництво та управління у сфері митної політики» (фактичні видатки – 4035 млн грн, рівень виконання – 99,28%), 3506610 «Реалізація проекту з розбудови прикордонної дорожньої інфраструктури та облаштування пунктів пропуску» (фактичні видатки – 7,1 млн грн, рівень виконання – 10,17%) [62].

Резюмуючи аналіз динаміки кількості зафіксованих випадків порушень митних правил, у тому числі контрабанди можна зробити висновок про покращення стану дотримання митних правил в Україні та скорочення протягом досліджуваного періоду випадків порушень у чотири рази за рахунок активної політики впровадження і розвитку ІТ-інфраструктури, адаптації антикорупційної програми до нинішніх реалій, посилення міжнародної взаємодії та обміну інформацією з відповідними митними органами іноземних країн та популяризації дотримання митного законодавства в суспільстві.

2.3. Діагностика фіскальної складової митної безпеки держави

Частка митних платежів у доходах бюджету є одним з найвагоміших показників митної безпеки та відображає виконання митними податками фіскальної функції. При діагностиці фіскальної складової митної безпеки керуємося Ст. 4 Митного кодексу України, де визначено, що митними платежами

сукупність наступних платежів: а) мито (ввізне мито; вивізне мито; сезонне мито; особливі види мита: спеціальне, антидемпінгове, компенсаційне, додатковий імпорний збір); б) акцизний податок із ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції); в) податок на додану вартість із ввезених на митну територію України товарів (продукції) [2].

Частка митних платежів у доходах Зведеного бюджету України наведена на рис. 2.5 і набувала значення від 14,7% до 31,8%, враховуючи, що частка неподаткових платежів становила 12,2%-17,0% у 2019-2022 рр. (2018 р. – 16,3%, 2019 р. – 16,5%, 2020 р. – 17,0%, 2021 р. – 12,2%, 2022 р. – 16,8%, 2023 р. (січень-листопад) – 32,17%), частка доходів від операцій з капіталом не перевищувала одного відсотка (2018 р., 2019 р. та 2021 р. – 0,2%, 2020 р. – 0,3%, 2022 р. – 0,13%, 2023 р. – 0,12%), частка офіційний трансфертів не перевищувала одного відсотка у 2019-2021 рр. (0,1%), 2022 р. – 21,9%, 2023 р. – 14,5%).

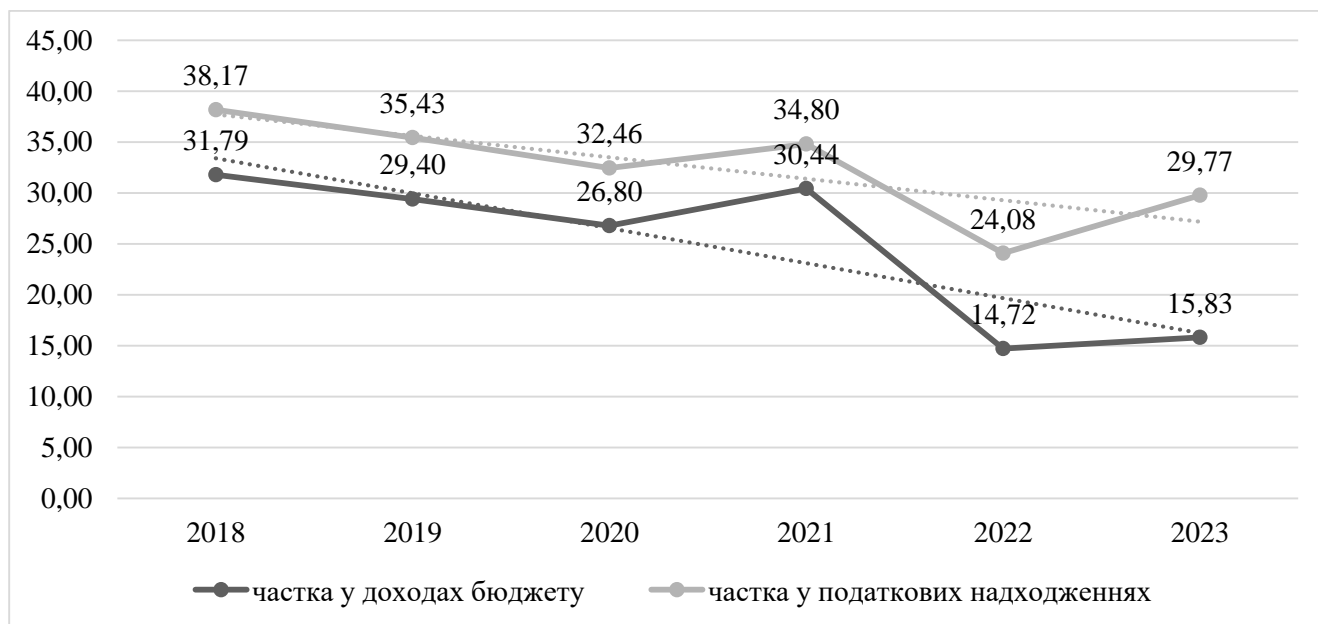

Рисунок 2.5 – Частка митних платежів у доходах Зведеного бюджету України у 2018-2023 рр.

Джерело: побудовано автором на основі [62]

Частка митних платежів у доходах Зведеного бюджету України поступалася прибутковим податкам (податок на доходи фізичних осіб, податок на прибуток підприємства, військовий збір), починаючи з 2019 р.: 2019 р. – 30,5%, 2020 р. –

30,0%, 2021 р. – 30,9%, 2022 р. – 25,10%, 2023 р. (січень-листопад) – 21,17% та була максимально наближеною до непрямих податків (ПДВ та акцизний податок) на вироблені в Україні товари і послуги.

Частка митних платежів у податкових надходження Зведеного бюджету України набувала значення від 24% до 38,2%. Їх динаміка у довгостроковому періоді вказує на зменшення вагомості митних платежів у доходах Зведеного бюджету України та у податкових надходженнях.

Побудова прямої лінійної регресії частки митних платежів у доходах Зведеного бюджету України вказує на зменшення у довгостроковому періоді з річним спадом на 3,4 в.п. Побудова лінійної регресії частки митних платежів у податкових надходженнях Зведеного бюджету вказує на зменшення у довгостроковому періоді з річним спадом на 2,11 в.п. Така тенденція вказує на зменшення фіскальної складової митних платежів, що є одним із факторів виникнення загроз бюджетній безпеці.

За підсумками 2018 р. частка митних платежів у доходах бюджету становила максимальні значення на рівні 31,8%, проте у наступних роках відбувалося зменшення відносного показника до 29,4% та 26,8%, відповідно. Зменшення частки митних платежів у доходах бюджету у 2019 р. відбувалося за умови збільшення абсолютного розміру надходження митних платежів на 2740 млн грн (табл. 2.2).

Таблиця 2.2 – Надходження митних платежів до Зведеного бюджету України у 2018-2023 рр., млн грн

Показники/Роки	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Ввізне мито	26560	29855	30203	36855	23311	35753
Вивізне мито	516	231	257	1322	2336	527
Акцизний податок з ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції)	54062	59410	64367	87020	44084	75417
Податок на додану вартість з ввезених на територію України товарів	295377	289760	274114	380714	253053	330437
Особливі види мита та сезонне мито	-	-	-	-	599	343
Всього	376516	379256	368941	505911	323383	442478

Джерело: розроблено автором на основі [62]

У 2019 р. структурні зрушення доходів Зведеного бюджету України відбувалися на користь податку з доходів фізичних осіб (збільшення частки з 19,4% до 21,4%), місцевих податків і зборів (збільшення частки з 5,2% до 5,7%), доходів від власності та підприємницької діяльності (збільшення частки з 7,5% до 9,0%).

У 2020 р. зменшення частки митних платежів пов'язане зі зменшенням їх надходжень до бюджету у розмірі 10316 млн грн, переважно за рахунок скорочення надходження ПДВ з ввезених на територію України товарів (15647 млн грн), а збільшення надходження ввізного мита (348 млн грн), вивізного мита (27 млн грн), акцизного податку з ввезених на митну територію України підакцизних товарів (4957 млн грн) не покрити зменшення за ПДВ.

Підвищення вагомості митних платежів для формування доходів бюджету відбулося у 2021 р., коли надходження збільшилися майже на третину або на 136 971 млн грн, у тому числі: ввізне мито – 6652 млн грн або 22%, вивізне мито – 1065 млн грн або 414%, акцизний податок з ввезених на митну територію України підакцизних товарів – 22653 млн грн або 35,2%, ПДВ з ввезених на територію України товарів – 106601 млн грн або 38,9%.

У 2022 р. частка митних платежів у доходах бюджету зменшилася до мінімального показника у досліджуваному періоді – 14,7%. У 2022 р. під впливом війни, окупації частини території України, вимушеної міграції населення у бюджеті відбулися суттєві зміни дохідної частини бюджету. По-перше, зменшився фіскальний потенціал податків через скорочення економічної активності підприємств та споживання населення. Серед митних платежів зменшилося надходження ввізного мита на 13544 млн грн або 36,7%, знизилася надходження акцизного податку з ввезених на митну територію України підакцизних товарів на 42935 млн грн або на 49,3%, зменшилося надходження ПДВ з ввезених на територію України товарів на 127661 тис. грн або 33,5%. Частково продовжувалося збільшення податків на доходи, прибуток – 37 604 млн грн та рентної плати на 4 787 млн грн. Основним джерелом збільшення доходів Зведеного бюджету у 2022 р. стали офіційні трансферти, які збільшилися на 479 948 млн грн або у 352 рази порівняно з 2021 р. та 409 разів порівняно з 2020 р. Позитивний фінансовий

результат діяльності ряду державних та підприємств (ПриватБанк, Ощадбанк, Укресімбанк, Нафтогаз тощо) призвів до збільшення доходів від власності та підприємницької діяльності на 30 784 млн грн.

У 2023 р. фіскальний потенціал митних платежів почав відновлюватися та частка митних платежів у доходах бюджету збільшилася до 15,8%. Водночас зі збільшенням частки митних платежів у доходах бюджету, зростали надходження ввізного мита на 12442 тис. грн або на 53,4%, збільшувалися надходження акцизного податку з ввезених на митну територію України підакцизних товарів на 31333 тис. грн або на 71,01%, зростали надходження ПДВ з ввезених на територію України товарів на 77381 тис. грн або на 30,6%. Визначені зміни слід вважати позитивними та такими, що вказують на збільшення фіскального потенціалу митних платежів, проте довоєнного стану показників не вдалося досягти ні за загальними показниками надходжень, ні за показниками за окремими митними платежами.

Частка митних платежів у податкових надходженнях Зведеного бюджету України, наведена на рис. 2.5, вказує на коливання на рівні 114 в.п., що вказує на відсутність єдиної політики формування і реалізації політики державних доходів, проте різні коливання викликані воєнними подіями 2022 р. У 2018-2021 рр. за допомогою митних платежів формувалося близько третини податкових надходжень, проте у 2022 р. їх частка у податкових надходженнях зменшилася до 24% та у 2023 р. збільшилася на 5,7 в.п.

Митна безпека також формується надходженням інших платежів, які прямо не віднесені до митних платежів Митним кодексом України [2], проте дані податки адмініструються Державною митною службою України та надходять до Державного бюджету. До таких платежів належить єдиний збір, який справляється у пунктах пропуску (пунктах контролю) через державний кордон України, плата за ліцензії на право експорту, імпорт алкогольних напоїв та тютюнових виробів та плата за виконання митних формальностей митними органами за межами місця розташування цих органів або поза робочим часом, установленим для них, що зараховуються до групи неподаткових надходжень бюджету.

Надходження даних неподаткових платежів посилює фіскальну складову митних податків. За даними Міністерства фінансів України, єдиний збір, який справляється у пунктах пропуску (пунктах контролю) через державний кордон України (далі – єдиний збір) надходив до бюджету у таких розмірах: 2018 р. – 919,4 млн грн, 2019 р. – 729,6 млн грн, 2020 р. – 294 млн грн, 2021 р. – 351,6 млн грн, 2022 р. – 175,9 млн грн, 2023 р. (січень-листопад) – 156,4 млн грн [62]. Надходження єдиного збору можна вважати фіскально значущими для бюджету України, оскільки доходи від єдиного збору перевищують надходження вивізного мита, спеціальних та сезонних мит тощо. Основне призначення єдиного збору полягає у платі за проїзд транспортних засобів автомобільними дорогами України, за проїзд автомобільних транспортних засобів з перевищенням встановлених розмірів загальної маси, а також за проведення у пунктах пропуску (пунктах контролю) через державний кордон України заходів офіційного контролю (у тому числі у формі попереднього документального контролю) під час ввезення товарів на митну територію України (у тому числі з метою транзиту) [6]. Зменшення надходження єдиного збору пов'язане зі структурними змінами вантажообігу за видами транспорту, структурними змінами географічної структури зовнішньої торгівлі товарами (імпорт товарів до 2022 р. проводився зі збільшенням частки морського транспорту та залізничного транспорту) та незмінними ставками єдиного збору з 2017 р.

Плата за виконання митних формальностей митними органами поза місцем розташування цих органів або поза робочим часом втрачає фіскальну ефективність, надходження до бюджету були у таких розмірах: 2018 р. – 74,4 млн грн, 2019 р. – 61,5 млн грн, 2020 р. – 54,3 млн грн, 2021 р. – 57,0 млн грн, 2022 р. – 20,7 млн грн, 2023 р. (січень-листопад) – 21 млн грн. Таким чином, зменшення надходження плати за виконання митних формальностей становить близько 3,5 разів і відбувається під впливом економічних та неекономічних факторів, у тому числі незмінності розмірів плати з 2014 р. [12].

Дослідження структури митних платежів у 2018-2023 рр. показало, структура митних платежів є досить сталою та коливання їх частки за більшістю митних

платежів є несуттєвими (табл. 2.3). Коефіцієнт варіації частки за ввізним митом, акцизним податком з ввезених на митну територію України підакцизних товарів, ПДВ з ввезених на територію України товарів не перевищувала критичного значення (33%), однак за вивізним митом коефіцієнт варіації частки у структурі вказує на значні коливання. Структура митних платежів показує найбільший фіскальний потенціал ПДВ з ввезених на територію України товарів з часткою понад 74%, такий показник можна пояснити універсальністю ПДВ як непрямого податку, що сплачують більшість економічних агентів-платників податків). Погоджуємося з думкою Білінець М.Ю., що «така структура митних платежів зумовлена диференціацією ставок митного тарифу України, зокрема ПДВ обкладається більшість товарів, що ввозяться на митну територію України, у той час, як акцизом лише підакцизні. Щодо найменшої частки вивізного мита, то вона зумовлена використанням для експортних товарів спеціального мита задля покращення рівня їх конкурентоспроможності на міжнародному ринку» [21].

Таблиця 2.3 – Структура митних платежів до Зведеного бюджету України у 2018-2023 рр., %

Показники/Роки	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Ввізне мито	7,05	7,87	8,19	7,28	7,21	8,08
Вивізне мито	0,14	0,06	0,07	0,26	0,72	0,12
Акцизний податок з ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції)	14,36	15,66	17,45	17,20	13,63	17,04
Податок на додану вартість з ввезених на територію України товарів	78,45	76,40	74,30	75,25	78,25	74,68
Особливі види мита та сезонне мито					0,19	0,08
Всього	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Джерело: розроблено автором на основі [62]

У п'ять разів меншим порівняно з ПДВ був фіскальний потенціал акцизного податку з ввезених на митну територію України підакцизних товарів з часткою понад 14%, в одинадцять разів меншим порівняно з ПДВ та в два рази меншим

порівняно з акцизним податком був фіскальний потенціал ввізного мита з часткою понад 7%.

Оскільки акцизний податок не має такої універсальності як ПДВ, то Міністерство фінансів України разом з Державною митною службою України визначають надходження в розрізі митного оподаткування груп підакцизних товарів, а саме: «1) спирт етиловий, спиртові дистиляти, алкогольні напої, пиво; 2) тютюнові вироби, тютюн та промислові замітники тютюну, тютюнова сировина, тютюнові відходи, рідини, що використовуються в електронних сигаретах з 2020 р.; 3) пальне; 4) автомобілі легкові, кузови до них, причепи та напівпричепи, мотоцикли, транспортні засоби, призначені для перевезення 10 осіб і більше, транспортні засоби для перевезення вантажів; 5) електрична енергія.

За даними рис. 2.6 визначено пріоритетність митних платежів у частині акцизного податку від ввезення на митну територію пального, частка оподаткування пального у надходженні акцизного податку становила 87,55% у 2018 р. та зменшувалася до 63,50% у 2021 р. за умови збільшення надходжень у грошовому еквіваленті. У 2022 р. надходження від оподаткування пального зменшилися у три рази або на 37174 млн грн, що призвело до зменшення і його частки. Зменшення фіскального ефекту оподаткування палива пояснюється паливною кризою 2022 р. на початку повномасштабного вторгнення та прийняттям Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» від 15.03.2022 р. № 2120-ІХ відповідно до якого, тимчасово, на період дії правового режиму воєнного, надзвичайного стану, операції з постачання на митній території України та ввезення на митну територію України бензинів моторних, важких дистилятів та скрапленого газу встановлено ставку акцизного податку у розмірі 0,00 євро за 1000 літрів. Таким чином, фіскальна функція митного оподаткування реалізовується в складних економічних та соціальних умовах воєнного стану, тому податкові пільги використовуються як інструмент забезпечення стабілізації суспільства.

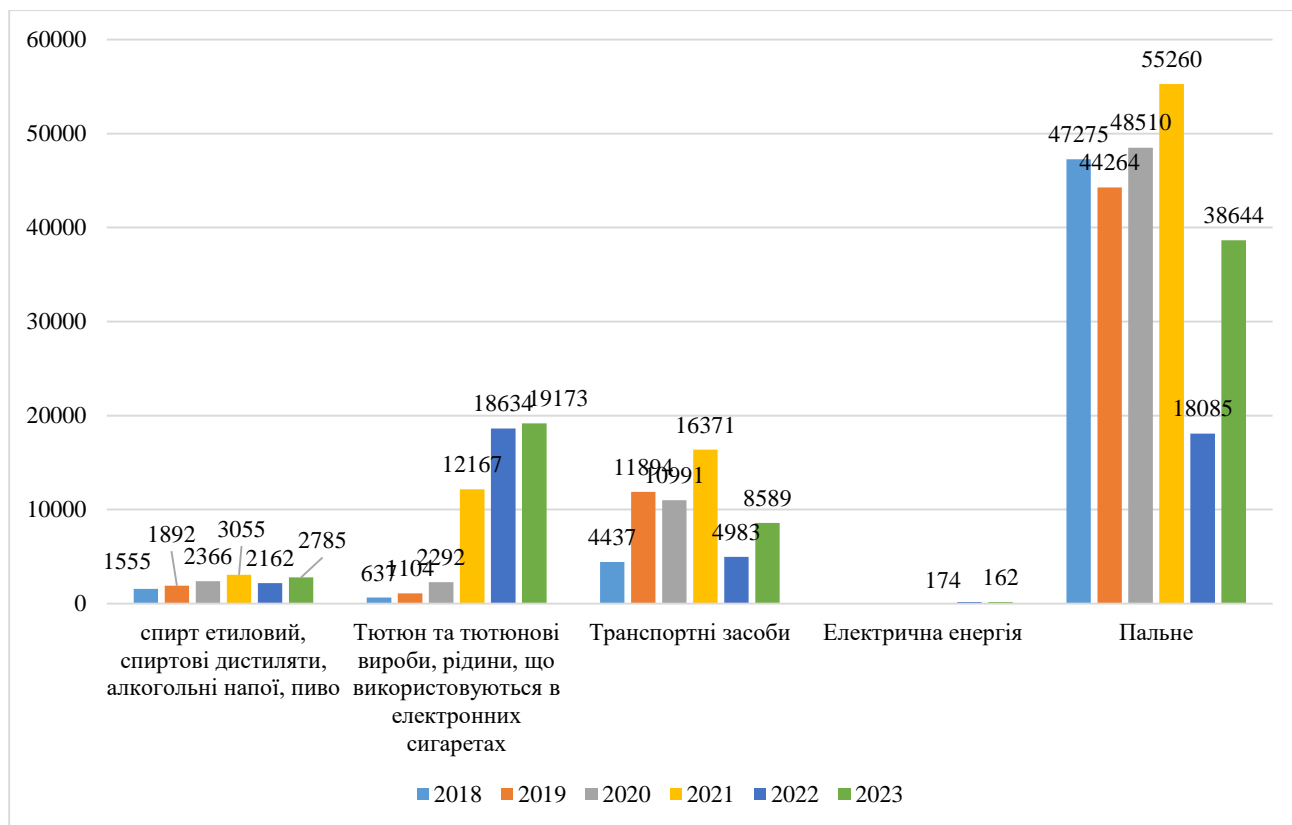

Рисунок 2.6 – Надходження акцизного податку з ввезених на митну територію України підакцизних товарів у 2018-2023 рр., млн грн

Джерело: побудовано автором на основі [62]

У 2023 р. прийнято Закон України «Про внесення змін до розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України щодо ставок акцизного податку на період дії правового режиму воєнного, надзвичайного стану» від 21.09.2022 р. № 2618-IX [4], відповідно до якого у вересні 2022 року, коли було повернуто акцизи у розмірі 100 євро за 1000 л окремих видів пального (бензину та дизпалива). Але при цьому ПДВ залишився на рівні 7%. Повернення акцизного оподаткування пального призвело до збільшення надходжень акцизного податку від пального до 38 644 млн грн та зростання частки у надходженні акцизного податку до 55,67%.

Наступна група за пріоритетністю формування доходів бюджету – тютюнові вироби. У 2018-2020 рр. надходження акцизного податку від тютюнових виробів були незначними з часткою менше 3,5%, проте у наступних роках дана частка збільшувалася до 14% у 2021 р., 42,27% – у 2022 р. та 27,6% – у 2023 р. через

перегляд (підвищення) ставок акцизного податку згідно із Законом України від 23.11.2018 р. № 2628-VIII згідно із Законом України від 16.01.2020 р. № 466-IX, додаткового оподаткування рідин, що використовуються в електронних сигаретах згідно із Законом України від 30.11.2021 р. № 1914-IX, згідно із Законом України від 15.03.2022 р. № 2139-IX.

Акцизне оподаткування легкових та вантажних транспортних засобів чутливо до добробуту та платоспроможності населення, економічної активності національного машинобудування та податкових ставок. Надходження до бюджету від акцизного оподаткування транспортних засобів становили 4437 млн грн у 2018 р., 11894 млн грн у 2019 р., 10991 млн грн у 2020 р., 16371 млн грн у 2021 р. До повномасштабного вторгнення, у 2021 році, показник імпорту транспортних засобів складав 735 956 од, переважно вживані авто з країн ЄС (близько 60%); країн Північної Америки (близько 30%). Незначний фіскальний потенціал формується від оподаткування алкогольних напоїв, електричної енергії, інших підакцизних товарів.

Рівень покриття видатків митними платежами можна вважати узагальнюючим відносним показником фіскальної складової митної безпеки (рис. 2.7). Такий показник показує участь митних платежів у фінансуванні поточних та капітальних витрат, у тому числі фінансуванні сталого (збалансованого) розвитку, насамперед це стосується таких галузей як оборона або забезпечення стійкості стратегічно важливих сфер економічної системи держави, що досліджено у науковій праці Захожая К.В. та Шаталова Є.В. [33].

За показниками покриття видатків Зведеного бюджету України визначено тенденцію до зменшення рівня покриття видатків та переважне перевиконання планових показників (2018 р., 2020 р., 2021 р., 2023 р.). У 2018 р. за рахунок митних платежів покривалося майже третина всіх видатків Зведеного бюджету, проте до 2021 р. рівень покриття коливався від 23% до 27% та визначав важливість митного оподаткування та дотримання митної безпеки у контексті забезпечення бюджетної безпеки та всіх її похідних.

Рисунок 2.7 – Рівень покриття видатків митними платежами, %

Джерело: побудовано автором на основі [62]

У 2022 р. під дією сукупності фіскальних та нефіскальних чинників, таких як воєнний стан в Україні та структурні зміни доходів на користь офіційних трансфертів від іноземних держав та міжнародних організацій, зростання державного боргу, структурні зміни і збільшення видатків на оборону, правоохоронну діяльність, соціальний захист населення, частка митних платежів у покритті видатків бюджету зменшилася до 10,6%.

За показниками покриття видатків Державного бюджету визначено аналогічну тенденцію до зменшення рівня покриття видатків та переважне перевиконання планових показників (2018 р., 2021 р., 2023 р.), проте хронологічні межі перевиконання планових показників менші, порівняно з покриттям видатків Зведеного бюджету України. У 2018 р. за рахунок митних платежів покривалося 38,2% всіх видатків Зведеного бюджету, проте у 2021 р. рівень покриття зменшився до 35,2%, у 2020 р. рівень покриття зменшився до 28,6% і у 2021 р. мало місце незначне його підвищення. У 2022-2023 рр. Державний бюджет у частині видатків на 12,0-12,8% фінансувався за рахунок митних платежів. На думку вчених

(Замасло О., Підхомний О., Петик М.), «залежність Державного бюджету на 2/5 від величини митних платежів є окремим ризиком з позицій фінансової безпеки держави» [32, с. 44].

Отже, динаміка показників фіскальної складової митної безпеки держави вказує на важливість митних платежів для формування доходів бюджету та фінансування видатків із зарахуванням до загального і спеціального фондів Державного бюджету. У довгостроковому періоді зменшується вагомість митних платежів для формування доходів бюджету через їх структурні зміни під впливом воєнного стану та інших економічних, соціальних чинників.

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ МИТНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

3.1. Світовий досвід дотримання митної безпеки України

Більшість науковців та практиків з митної безпеки визначають початок нового бачення митного контролю та адміністрування, пов'язаного з терористичними подіями вересня 2001 року в США. Започаткування безпекового підходу у митній справі продовжилося з прийняттям у 2005 р. Всесвітньою митною організацією Рамкових стандартів безпеки та полегшення світової торгівлі (SAFE), які запровадили заходи безпеки для ланцюжків поставок, включаючи вимогу попередніх даних про вантаж, оцінку ризиків безпеки та програму галузевого партнерства, так званого «Уповноваженого економічного оператора». На сьогоднішній день 169 членів підписали лист про наміри щодо впровадження стандартів. Для дотримання митної безпеки в країнах-членах ЄС важливим кроком стало ухвалення 1992 р. Митного кодексу Європейською Радою.

Рамкові стандарти безпеки та полегшення світової торгівлі (SAFE) складаються із чотирьох основних елементів: 1) гармонізація вимог щодо попереднього електронного повідомлення про вантаж при вхідних, вихідних та транзитних відправках; 2) ризик-орієнтований підхід до забезпечення митної безпеки; 3) митна адміністрація направляючої країни зобов'язується здійснювати огляд контейнерів та вантажів підвищеного ризику при експорті, бажано з використанням неінтрузивної апаратури, такої як великоформатний рентг; 4) пільги для суб'єктів господарювання, які дотримуються мінімальних стандартів безпеки міжнародного ланцюга поставок товарів та використовують ефективні методи роботи.

Рамкові стандарти безпеки та полегшення світової торгівлі (SAFE) визначають дві опори: система угод між митними адміністраціями країн-учасниць та партнерські відносини між митними органами та підприємницькою спільнотою.

В основі першої опори покладено угоди між митними адміністраціями, функціонування яких є невід'ємною складовою органів державної виконавчої влади. Для організації митного адміністрування використовують окремі моделі: сінгапурська модель (модель автоматизованої інформаційно-розрахункової системи), шведська модель (модель єдиного органу, Швеція – Митниця Швеції, Франція – Генеральна дирекція митниць і непрямих податків, Німеччина – Генеральна митна дирекція), американська модель (модель унітарного управління та автоматизовані системи збору на поширення інформації з суб'єктами: Митно-прикордонна служба, Імміграційна та митна поліція, Берегова охорона, Служба громадянства й імміграції, Адміністрація транспортної безпеки, Адміністрація з боротьби з наркотиками) та модель, що використовується у Великій Британії. До суб'єктів забезпечення митної безпеки Великої Британії можна віднести Державну службу з податкових і митних зборів, Національне агентство з питань злочинності, Агентство з віз та імміграції тощо. Для Китаю притаманна американська модель на основі сукупності органів державної влади з розмежованими повноваженнями забезпечення митної безпеки: Генеральна митна адміністрація, Міністерство публічної безпеки, Інспекційно-карантинна служба, Генеральна митна адміністрація.

Недоліком вітчизняної системи дотримання митної безпеки є постійні зміни в інституційному та організаційному забезпеченні, що проявляються у зміні органів виконавчої влади: Державний митний комітет-Державна митна служба-Міністерство доходів та зборів-Державна фіскальна служба-Державна митна служба України.

Дотримання митної безпеки слід вважати актуальним завданням, що провокується різними факторами, у тому числі збільшення міжнародної торгівлі та нарощення потенціалу міжнародної торгівлі. На прикладі країн G7 за останні п'ять років можна визначити збільшення міжнародної торгівлі у 2019 р. до поширення COVID-19 на 232 046 млн дол. США, у тому числі збільшення експорту на 93 761 млн дол. США та збільшення імпорту на 138 285 млн дол. США. У 2021 р. відновилося збільшення міжнародної торгівлі на 1 376 827 млн дол. США, у тому

числі збільшення експорту на 571 191 млн дол. США та збільшення імпорту на 85 636 млн дол. США [65]. Також відзначається збільшення частки зовнішньоекономічної діяльності як сукупності експорту та імпорту у ВВП розвинутих економічних країн: Канада – 67,44% у 2022 р. проти 66,6% у 2018 р., Франція – 73,25% у 2022 р. проти 64,43% у 2018 р., Німеччина – 99,88% у 2022 р. проти 88,52% у 2018 р., Італія – 74,78% у 2022 р. проти 60,30% у 2018 р., Японія – 46,97% у 2022 р. проти 36,60% у 2018 р., Велика Британія – 69,25% у 2022 р. проти 64,54% у 2018 р. [65]. Збільшення зовнішньої торгівлі в окремих країнах та високі частки зовнішньої торгівлі у ВВП вимагають удосконалення підходів до дотримання митної безпеки.

Митні органи всіх країн стикаються «з трьома ключовими проблемами, серед яких:

- досягнення балансу між дотриманням більш жорстких норм та стимулюванням зростання торгівлі;
- ефективне керування ризиками для забезпечення митної й національної безпеки без надмірного зростання кількості працівників і відповідних затрат;
- забезпечення для учасників ЗЕД прозорих, передбачуваних, ефективних та доступних митних правил і відповідного середовища» [58, с. 274].

За першим напрямом «Досягнення балансу між дотриманням більш жорстких норм та стимулюванням зростання торгівлі» передбачено існування митного оподаткування та митного контролю. За другим напрямом відбувається впровадження ризикорієнтованого підходу до забезпечення митної безпеки та розроблення системи управління ризиками від митних адміністрацій. За третім напрямом відбувається забезпечення прозорих, передбачуваних митних правил на основі довгострокових програм розвитку митної справи, наприклад, для країн-членів ЄС, затверджена і реалізується Багаторічна робоча програма 2023-2025 для митної програми (Multiannual Work Programme 2023-2025 for the Customs programme [67]).

Дотримання митної безпеки передбачає контроль за виконанням фіскальної функції управління митними платежами. В умовах обмеження статистичних даних

про митні платежі за прямими та непрямими податками (переважно ПДВ та акцизний податок), митом обмежено дослідження частки ввізного та вивізного мита у податкових надходженнях, що оприлюднюється ОЕСР (табл. 3.1).

Таблиця 3.1 – Частка ввізного та вивізного мита, % від податкових надходжень бюджету

Країни/Роки	2018	2019	2020	2021	2022
Албанія	2,05	2,11	2,23	2,21	-
Об'єднані Арабські Емірати	0,17	0,01	0,01	0,00	-
Аргентина	6,91	6,81	6,43	6,66	-
Австралія	3,67	3,5	4,36	3,77	3,08
Болгарія	0,07	0,05	0,04	0,07	-
Боснія і Герцеговина	0	0,01	0	0,00	0,00
Бразилія	4,16	4,22	4,72	4,86	3,97
Швейцарія	1,6	1,61	1,82	1,70	-
Китай	3,48	3,51	3,19	3,13	-
Еквадор	10,15	9,8	7,61	8,84	8,33
Франція	-0,02	-0,02	0,01	0,01	-
Грузія	0,73	0,69	0,71	0,66	0,76
Індонезія	2,56	2,39	2,48	2,49	-
Ісландія	0,63	0,52	0,39	0,59	0,69
Ізраїль	0,91	0,95	0,92	0,95	-
Республіка Корея	2,83	2,63	2,47	2,49	-
Шрі Ланка	19,8	19,08	29,56	27,01	-
Марокко	4	3,96	4,11	4,73	4,72
Молдова	3,26	3,29	3,33	3,46	3,64
Мексика	2,19	2,06	1,77	2,16	-
Малайзія	1,66	1,51	1,52	1,52	-
Норвегія	0,37	0,38	0,45	0,37	-
Нова Зеландія	3,25	3,09	3,34	3,16	3,00
Філіппіни	23,12	22,29	21,47	23,46	26,78
Румунія	0,04	0,04	0,03	0,06	-
Сан-Марино	0,86	0,97	1	0,89	-
Сербія	3,65	3,69	4,02	4,02	-
Словацька Республіка	0	0	0	0,00	-
Таїланд	3,84	3,95	3,71	4,00	-
Тимор-Лешті	5,1	3,01	4,88	2,68	-
Туреччина	2,56	2,56	3,01	2,84	3,39
Україна	3,7	3,91	3,74	3,54	2,67
Уругвай	5,67	5,65	5,53	-	-
США	2,6	3,65	3,15	3,34	3,26

Джерело: побудовано автором на основі [65]

За останній рік з максимальною кількістю досліджених держав побудовано гістограму розподілу країн за часткою мита у податкових надходженнях бюджету

(рис. 3.1), яка вказує на переважання країн з часткою у формуванні податкових надходжень бюджету до 6,4%, що відповідає досвіду США, Австралії, Бразилії, Китаю, Індонезії, Ізраїлю, Кореї, Мексики, Таїланду, Туреччини, а також країн-членів ЄС: Болгарії, Швейцарії, Франції, Норвегії тощо. Максимальні значення вагомості митних платежів для притаманні для Філіппін, Шрі Ланки, що вказує на відсутність розгалуженої системи прямих і непрямих податків.

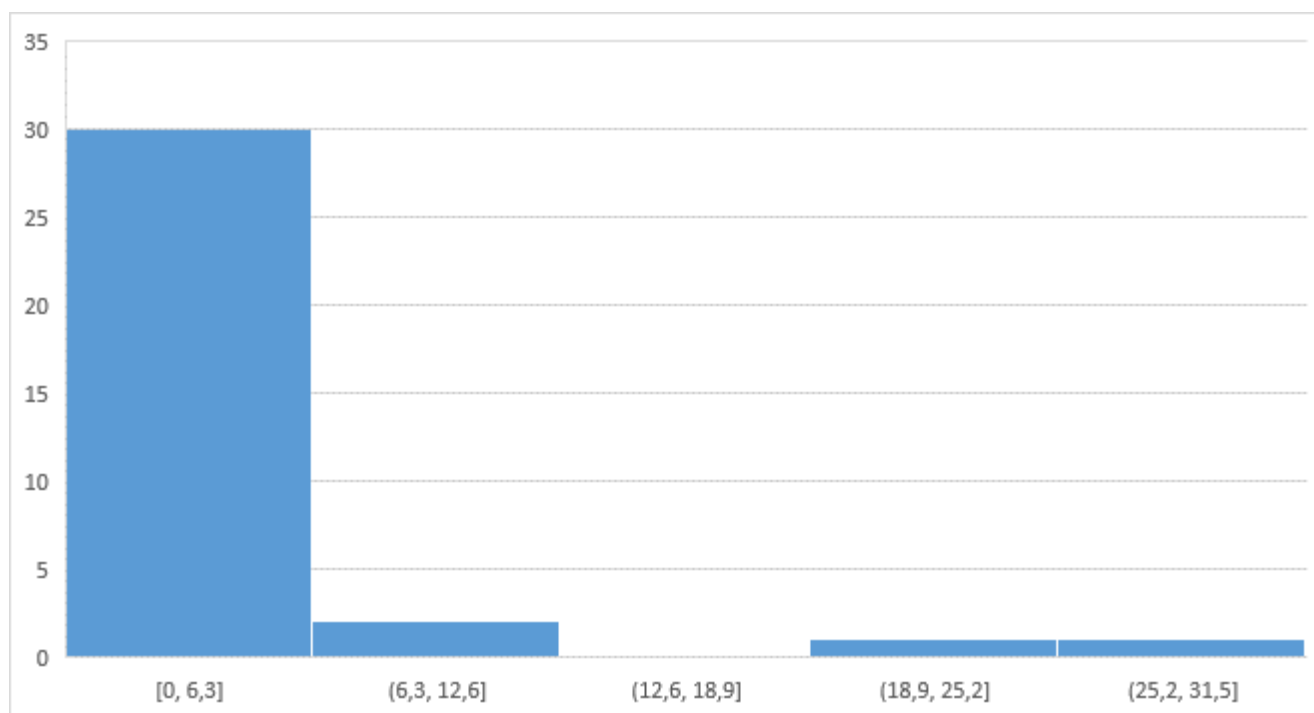

Рисунок 3.1 – Ранжування країн за часткою мита у податкових надходженнях бюджету у 2021 р.

Джерело: побудовано автором на основі [65]

Динаміка частки ввізного та вивізного мита у податкових надходженнях досліджуваних країн вказує відсутність єдиної тенденції до зміни частки мита, тому половина досліджуваних країн (Швейцарія, Франція, Грузія, США, Туреччина, Таїланд тощо) збільшили частку мита у податкових надходженнях та інша половина досліджуваних країн (ОАЕ, Австралія, Бразилія, Китай, Корея, Мексика, Нова Зеландія тощо) зменшили частку мита у податкових надходженнях. У країнах ЄС, що входять до Митного союзу ЄС частка становила у 2020 р. – 2,0%, у 2021 р. – 2,1%, у 2022 р. – 2,3%, тобто має місце тенденція до посилення фіскальної складової митного оподаткування.

Рамкові стандарти безпеки та полегшення світової торгівлі передбачають дотримання одинадцяти позицій у митній діяльності:

1. Комплексне управління ланцюгом постачання товарів та митного контролю, викладених у Митних рекомендаціях СОТ. Митні адміністрації повинні дотримуватися комплексних процедур щодо комплексного управління ланцюгом постачання товарів.

2. Право огляду митними адміністраціями вантажу, що походить з країни, що залишає її, проходить транзитом (у тому числі транспортний засіб, що залишається на борту) або перевалюється на території країни.

3. Використання сучасних технологій та обладнання у огляді товарів та митному контролю.

4. Системи управління ризиками, які створюються митними адміністраціями з метою виявлення потенційно небезпечних вантажів. Дані системи мають включати механізм валідації оцінок загроз та рішень щодо відстеження вантажів, а також визначення найефективніших методів роботи.

5. Вантаж або контейнер підвищеного ризику за умови, що недостатньо інформації для того, щоб вважати вантажем низького ризику, підвищеного ризику тощо.

6. Попередня електронна інформація про вантажі.

7. Цільовий відбір та комунікація для обміну інформацією між митними адміністраціями та іншими контролюючими органами.

8. Показники ефективності. Митним адміністраціям слід вести статистичну звітність, що містить показники ефективності, включаючи, окрім іншого, кількість доглянутих партій вантажів, кількість виділених в окрему підгрупу відвантажень підвищеного ризику, кількість проведених оглядів відвантажень підвищеного ризику, кількість оглядів відвантажень підвищеного ризику з використанням технологій НІД, кількість доглядів підвищеного ризику з використанням ПДВ та фізичних засобів, кількість оглядів відвантажень підвищеного ризику з використанням лише фізичних засобів, тривалість митного оформлення, а також позитивні та негативні результати.

9. Оцінка безпеки на основі співпраці з іншими компетентними органами у проведенні оцінки безпеки переміщення товарів міжнародним ланцюгом поставок товарів і вважати своїм обов'язком оперативне усунення виявлених слабких місць.

10. Морально-етичні якості персоналу митних адміністрацій для забезпечення дотримання працівниками морально-етичних норм.

11. Огляд з метою безпеки при відправленні митними адміністраціями на обґрунтований запит імпортуючої країни при відправленні.

Європейський досвід дотримання митної безпеки та перспективи до 2027 рр. визначено у відповідній програмі, проте до 2025 року реалізуватиметься «Багаторічна робоча програма 2023-2025 для митної програми» [67]. Програма підтримує реалізацію: підготовки та впровадження єдиного митного законодавства та політики; митне співробітництво (спільна діяльність між адміністраціями та їхніми експертами, а також між адміністраціями та ЄС, а також з іншими партнерами – семінари, робочі наради, проектні групи, мережі, групи експертів, навчальні/робочі візити тощо); розбудову адміністративного та ІТ-потенціалу (загальні компоненти європейських електронних митних систем (EES), включаючи кваліфікацію та навчання людей (діяльність з підвищення кваліфікації та навчання на рівні ЄС – модулі електронного навчання, електронні книги, курси нанонавчання, навчальні відео тощо), а також розвиток та експлуатація європейських електронних систем; інновації у сфері митної політики (перевірка концепцій, пілотні проекти, ініціативи зі створення прототипів та подібна діяльність). Програма розроблена для країн-членів Митного союзу ЄС, проте в її реалізації зацікавлені Албанія, Боснія і Герцеговина, Грузія, Косово, Молдова, Чорногорія, Республіка Північна Македонія, Сербія, Туреччина та Україна. Бюджетне фінансування для реалізації даної програми у 2023-2025 рр. становить 388 406 000 євро. З цією метою передбачається підписати близько 498 конкретних контрактів за існуючі або нові багаторічні рамкові контракти.

3.2. Проблеми забезпечення митної безпеки та шляхи її модернізації у контексті інтеграції до ЄС

Забезпечення митної безпеки є пріоритетним завданням для українського Уряду, що визначається викликами сучасного суспільства, у тому числі запровадженого воєнного стану та майбутньої післявоєнної відбудови. Згідно з оцінками Світового Банку прямі збитки в Україні у перший рік війни сягнули щонайменше понад 135 млрд дол. США, а найбільше постраждали сектори житлового будівництва, транспорту, енергетики, торгівлі та промисловості. За цими ж оцінками Світового банку станом на 24 лютого 2023 року пов'язані з відбудовою довгострокові потреби сягають суми у 411 млрд дол. США [14].

Забезпечення митної безпеки за всіма її напрямками (митне регулювання, митне оподаткування, безпека митного кордону, мінімізація митних ризиків) є важливим для України для швидкого відновлення економічної активності та забезпечення економічного зростання у середньостроковій перспективі. Саме економічне зростання закладено у національну стратегію розвитку зі збільшенням ВВП на 4,6% у 2024 р., зі зростанням ВВП на 6,8% у 2025 р. та зі збільшенням на 6,6% у 2026 р. ВВП. Основні прогностичні макропоказники економічного і соціального розвитку України та окремі припущення на 2023–2026 роки з Національної стратегії доходів до 2030 р. [14] наведені у Додатку В.

Розпочнемо проблеми та перспективи забезпечення митної безпеки у контексті забезпечення фіскальної функції, що важлива для поточного фінансування бюджету, а також покриття фінансових потреб повоєнної відбудови і погашення накопиченого внутрішнього і зовнішнього боргу. Відповідно до Закону України «Про Державний бюджет України на 2024 рік» від 09.11.2023 р. № 3460-IX [5] плановими є надходження митних платежів з часткою 36,3% доходів бюджету у розмірі 643 675 290 тис. грн, у тому числі: 95 328 030 тис. грн від надходження акцизного податку з ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції) з переважанням надходжень від імпорту пального,

тютюну та тютюнових виробів, транспортних засобів, 498 900 000 тис. грн від надходження ПДВ з ввезених на митну територію України товарів, 48 345 400 тис. грн від надходження ввізного мита, 644 800 тис. грн від надходження вивізного мита, 215 060 тис. грн від надходження особливих видів мита та сезонного мита, 217 000 тис. грн від надходження єдиного збору, який справляється у пунктах пропуску (пунктах контролю) через державний кордон України, 25 000 тис. грн від надходження плати за виконання митних формальностей митними органами за межами місця розташування цих органів або поза робочим часом, установленим для них. Порівняння митних платежів та видаткової частини вказує на плановий рівень покриття видатків на 2024 р. у розмірі 19,45%, тобто невиконання планових показників надходження митних платежів формує загрозу недофінансування майже п'ятої частини видатків бюджету.

Таким чином, на 2024 рік заплановано у Державному бюджеті України збільшення надходження ввізного мита на 35%, підвищення надходження вивізного мита на 22,38%, збільшення надходження акцизного податку з ввезених на митну територію України підакцизних товарів на 26,40%, підвищення надходження ПДВ з ввезених на територію України товарів на 50,98%, збільшення єдиного збору, який справляється у пунктах пропуску (пунктах контролю) через державний кордон України на 38,70%, підвищення плати за виконання митних формальностей митними органами поза місцем розташування цих органів або поза робочим часом на 19,05%.

Національна стратегія доходів до 2030 р. [14] не визначає планові надходження митних платежів, тому проведемо моделювання показників митних платежів. Використання інструментарію економіко-математичного моделювання (Лист прогнозу, пакет Excel) вказує на потенціал забезпечення надходження митних платежів у 2024 р. у розмірі 388617 млн грн (рис. 3.2), що на 60% менше від планових показників Закону України «Про Державний бюджет України на 2024 рік» [5]. Альтернативні прогнозні показники вказують на те, що митні платежі за несприятливих економічних умов можуть зменшитися до 289357 тис. грн або

збільшитися за сприятливих економічних умов до 487877 тис. грн, що також не відповідає показникам Закону України «Про Державний бюджет України на 2024 рік» [5], які автор КМР вважає завищеними та економічно не обґрунтованими в умовах воєнного стану, порушення ланцюгів поставки товарів у режимах експорту та імпорту. У наступних бюджетних періодах прогнозування надходження митних платежів становитиме близько 388000-435000 млн грн з максимальними показниками близько 488000-535000 млн грн та мінімальними показниками близько 290000-336000 млн грн.

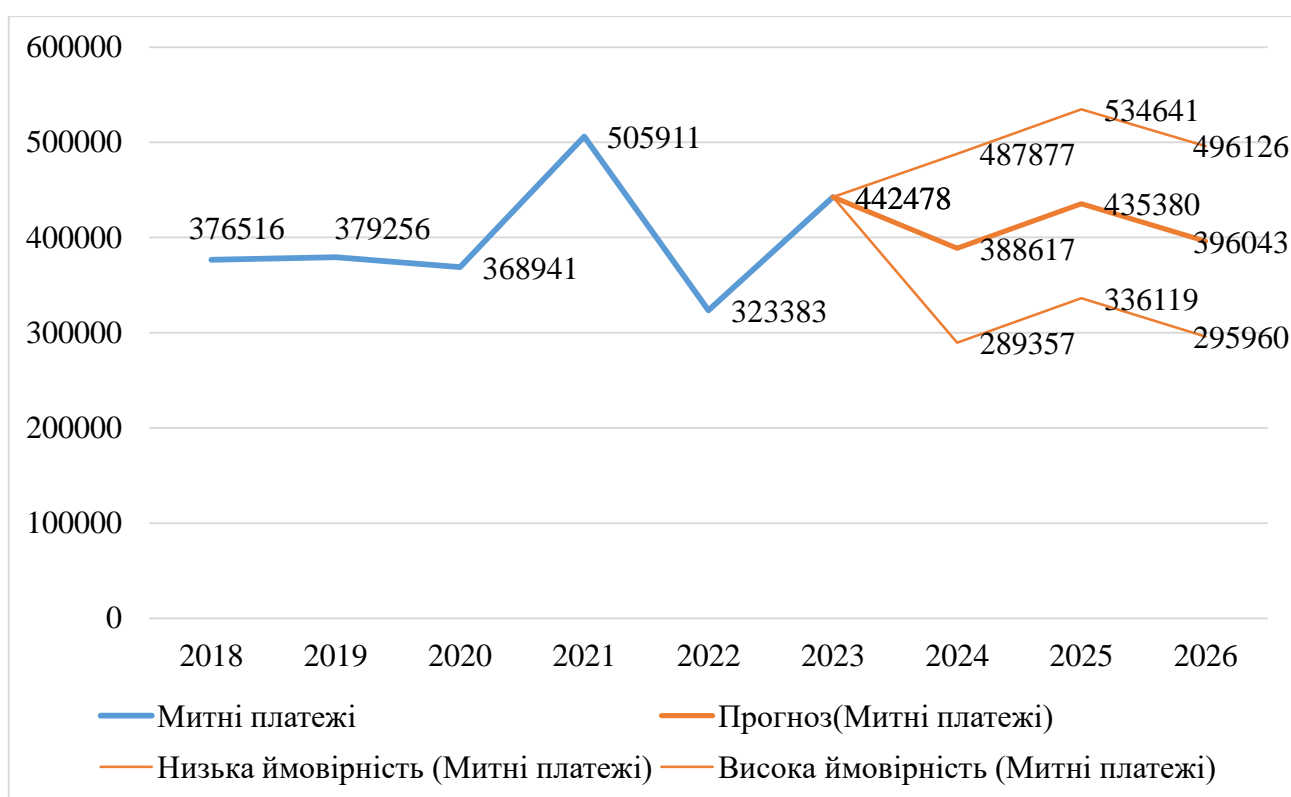

Рисунок 3.2 – Прогнозування надходження митних платежів на 2024-2026 рр.
Джерело: побудовано автором на основі [62]

Альтернативним напрямом моделювання надходження митних платежів є економіко-математичне моделювання на основі типової багатofакторної регресійної моделі:

$$Y = a_0 + a_1 x_1 + a_2 x_2 + \dots + a_n x_n \quad (3.1)$$

Результативним показником є митні платежі (Y) та факторними показниками (імпорт товарів і послуг, експорт товарів і послуг, середньорічний валютний курс долара США до гривні).

Регресійна модель для потреб моделювання надходження митних платежів набуває такої форми та обмежується трьома визначеними факторними ознаками:

$$Y = a_0 + a_1 x_1 + a_2 x_2 + a_3 x_3 \quad (3.2)$$

де Y – надходження митних платежів до Державного (Зведеного) бюджету,

x_1 – імпорт товарів і послуг, млн дол. США,

x_2 – експорт товарів і послуг, млн дол. США,

x_3 – середньорічний валютний курс долара США до гривні.

Проведені розрахунки та багатофакторний регресійний аналіз вказують, що модель є якісною (коефіцієнт кореляції дорівнює 0,82, R^2 дорівнює 0,70), визначальний вплив має імпорт товарів та послуг, що є логічним наслідком формування митних платежів у частині акцизного податку з ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції), ПДВ з ввезених на митну територію України товарів, та визначальний вплив визначено за валютним курсом, оскільки курсові коливання негативно впливають на кінцеву ціну імпортованих та експортованих товарів, а також митні платежі. Регресійна модель для потреб моделювання надходження митних платежів наведена у формулі 3.3:

$$Y = -232771 + 8,079 x_1 + 0,683 x_2 + 44,013 x_3 \quad (3.3)$$

Національна стратегія доходів до 2030 р. визначає прогностичні макроекономічні показники на середньострокову перспективу, у тому числі підвищення у 2024 р. експорту на 9,0% (56 272 млн дол. США) та імпорту на 5,9% (96 444 млн дол. США), збільшення у 2025 р. експорту на 19,4% (67161 млн дол. США) та імпорту на 2,3% (94205 млн дол. США), зростання у 2026 р. експорту на 20,6% (81010 млн дол. США) та імпорту на 13,0%

(106443 млн дол. США) [14]. У бюджеті на 2024 р. закладено прогнозний курс у 40,7 грн/дол.

Закладені в основу прогнозних показників надходження митних платежів, прогнозні показники експорту, імпорту і валютного курсу дають можливість розрахунку альтернативних показників надходження митних платежів у 2024 р. (формула 3.4), 2025 р. (формула 3.5), 2026 р. (формула 3.6):

$$Y = -232771 + 8,079 \times 96444 + 0,683 \times 56272 + 44,013 \times 40,7 = 586\,625 \text{ млн грн (3.4)}$$

$$Y = -232771 + 8,079 \times 94205 + 0,683 \times 67161 + 44,013 \times 40,7 = 575973 \text{ млн грн (3.5)}$$

$$Y = -232771 + 8,079 \times 106\,443 + 0,683 \times 81010 + 44,013 \times 40,7 = 684303 \text{ млн грн (3.6)}$$

Як видно з рис. 3.3, прогнозні показники надходження митних платежів демонструють позитивну динаміку у середньостроковому періоді та можуть збільшитися до цільових показників у розмірі 587 000 – 685 000 млн грн, проте вони відрізняються від показників Закону України «Про Державний бюджет України на 2024 рік» [5], які автор КМР вважає завищеними та економічно не обґрунтованими в умовах воєнного стану, порушення ланцюгів поставки товарів у режимах експорту та імпорту.

Важливим чинником впливу на перспективи забезпечення митної безпеки в Україні є обраний курс на євроінтеграцію, що підтверджується Угодою про асоціацію між Європейським Союзом та Європейським співтовариством з атомної енергії та їх державами-членами з Україною (далі – Угоди про асоціацію), підписана 27 червня 2014 року та набула чинності з 1 липня 2016 р. [9]. Україна подала заявку на членство в ЄС у лютому 2022 р., у червні 2022 р. Європейська рада надала нашій державі статус кандидата. У листопаді 2022 р. досягнуто домовленості з Україною про оновлення Додатку XV Угоди про асоціацію. Україна підписала угоду з Європейським Союзом про участь у програмі «Цифрова Європа» (2021–2027).

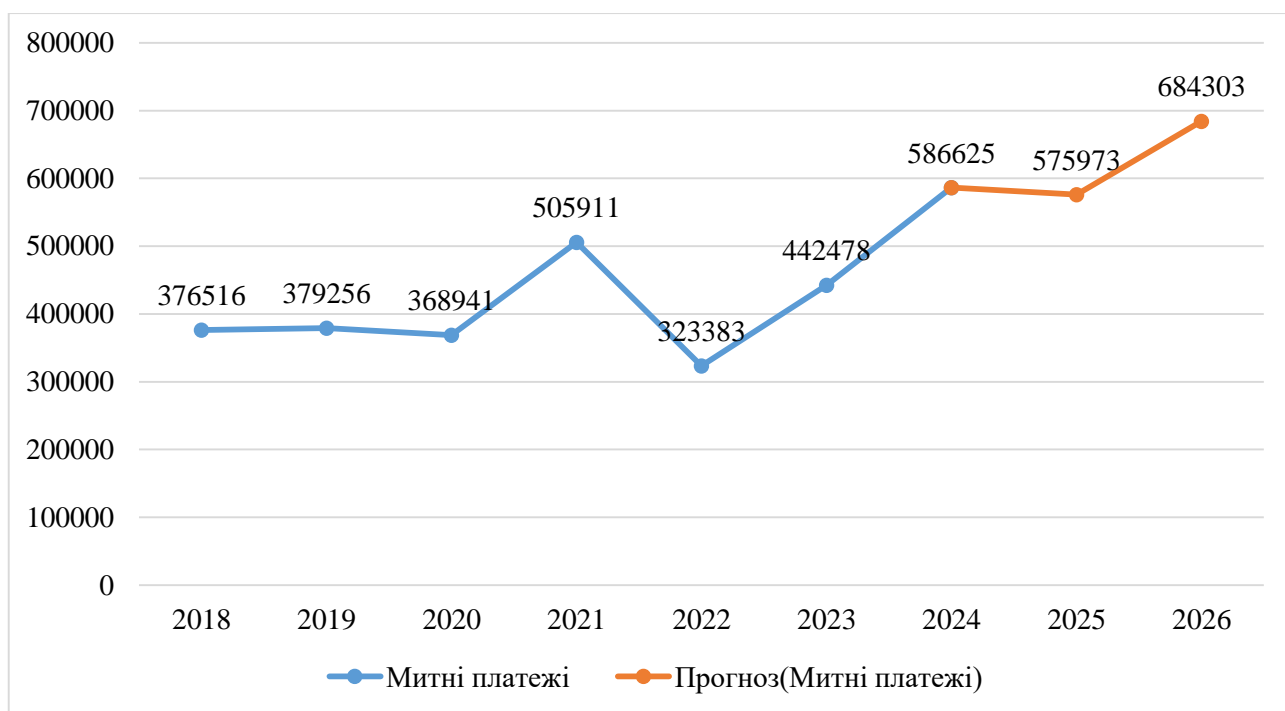

Рисунок 3.3 – Прогнозування надходження митних платежів на 2024-2026 рр. на основі багатofакторної регресійної моделі

Джерело: побудовано автором на основі [14, 62]

Програма «Цифрова Європа» (2021–2027) спрямована на розширення співробітництва між ЄС та Україною у питаннях оподаткування, таких як боротьба з податковим шахрайством, ухиленням від сплати податків, сприянням обміну інформацією та адміністративному співробітництву, а також передбачає надання Україні підтримки у розробці та функціонуванні центральних ІТ-систем згідно із вимогами ЄС.

Угода про асоціацію [9] містить ряд правил економічного та торговельного співробітництва, включаючи положення щодо: скасування або зменшення ввізного мита (Ст. 29), заборона на запровадження мита, податків та інших митних платежів (Ст. 31), заборона на збереження, запровадження або відновлення експортних субсидій щодо сільськогосподарських товарів (Ст. 32), адміністративне співробітництво при розслідуванні митних правопорушень або шахрайства (Ст. 37), співробітництва щодо вдосконалення і розвиток податкової системи та податкових органів України (Ст. 351), протидії та боротьби із шахрайством і контрабандою підакцизних товарів (Ст. 352).

У розділі 5 Угоди про асоціацію визначений акцент та стабільність митного законодавства, що не досягається в вітчизняних умовах забезпечення митної безпеки та прозорість, передбачуваність, недискримінантність, об'єктивність митних процедур. Ст. 76 Угоди про асоціацію декларує згоду ЄС та України на уникнення непотрібних або дискримінаційних навантажень на економічних операторів, запобігання шахрайству і надання подальшого сприяння економічним операторам, які мають високий рівень відповідності законодавству; застосування єдиного адміністративного документа у цілях митного декларування; ефективність, прозорість і спрощення митних процедур та практик на кордоні; встановлення правил, які забезпечать, щоб будь-які штрафи, накладені за порушення митного законодавства або процедурних вимог були пропорційними і недискримінаційними, а їх застосування не призводило до незаконних та невиправданих затримок тощо. Також у розділі 5 Угоди про асоціацію визначаються вимоги до митної оцінки на основі Угода про застосування Статті VII ГАТТ 1994 (Ст. 79), основи митного співробітництва (Ст. 80-84) для досягнення балансу між активізацією торгівлі та забезпеченням безпеки. За напрямом дослідження активізації торгівлі між країнами-членами ЄС та Україною можна використати показники Державної служби статистики України, які вказують на переважне збільшення на 59,1% експорту товарів (2017 р. – 17533 млн дол. США, 2018 р. – 20157 млн дол. США, 2019 р. – 20751 млн дол. США, 2020 р. – 18605 млн дол. США, 2021 р. – 26793 млн дол. США, 2022 р. – 27 891 млн дол. США [63]) переважно за рахунок збільшення експорту зернових культур, жирів та олії, насіння олійних культур, чорних металів та руди, деревини, та збільшення на 29,9% імпорту товарів (2017 р. – 20799 млн дол. США, 2018 р. – 23 217 млн дол. США, 2019 р. – 25013 млн дол. США, 2020 р. – 23860 млн дол. США, 2021 р. – 28954 млн дол. США, 2022 р. – 27014 млн дол. США [63]) переважно за рахунок збільшення імпорту транспортних засобів, електричних машин, фармацевтичної продукції, різноманітної хімічної продукції тощо. ЄС заборонив імпорт товарів, що походять з окупованих Росією територій України (Крим, частини Луганської, Донецької, Запорізької, Херсонської областей, які не

підконтрольні Уряду України), а також інвестиції та низку безпосередньо пов'язаних з ними послуг. Це відповідає її політиці невизнання незаконних анексій Російською Федерацією. 1 жовтня 2022 року Україна приєдналася до Конвенції про процедуру спільного транзиту від 20.05.1987 р. та Конвенції про спрощення формальностей у торгівлі товарами від 20.05.1987 р. Крім того, розпочалося використання нової комп'ютеризованої систему транзиту.

Основні положень Ст. 80 Угоди про асоціацію визначають напрями митного співробітництва між ЄС та Україною (рис. 3.4).

Рисунок 3.4 – Основи митного співробітництва між ЄС та Україною

Джерело: побудовано автором на основі [9]

На рис. 3.4 визначено основні положення і завдання забезпечення митної безпеки у контексті інтеграції до ЄС та митного співробітництва з ЄС за умови, що керівні орієнтири мають митні правила ЄС. Інституційним органом митного

співробітництва між ЄС та Україною є Підкомітет з питань митного співробітництва Комітету асоціації Україна – ЄС, що функцій, якого включено проведення регулярних консультацій та моніторинг виконання і адміністрування, зокрема питання митного співробітництва, транскордонного митного співробітництва та управління, технічної допомоги, правил походження товарів, сприяння торгівлі, а також взаємної адміністративної допомоги у митних справах.

Актуальним завданням розбудови митної справи та забезпечення митної безпеки є подальша гармонізація митного законодавства України до законодавства ЄС, до цього необхідно розробити та прийняти Митний кодекс України у новій редакції до 2026 р., що забезпечить повну імплементацію положень ЄС в митній сфері, уніфікацію проходження митних процедур з ЄС, забезпечити законодавче врегулювання питань, не охоплених Митним кодексом ЄС шляхом розроблення проекту Закону України «Про здійснення митної справи в Україні», яким будуть врегульовані питання правового статусу митних органів, проходження служби в митних органах тощо. Крім розробки митного законодавства України, що буде гармонізованим з митним законодавством ЄС додатково необхідно забезпечити проходження оцінки відповідності митного законодавства України законодавству ЄС шляхом отримання висновку Європейської комісії про відповідність законодавства України митному законодавству ЄС у 2026 р. Детальне дослідження адміністративно-правового регулювання інтеграції української митниці до стандартів проведено Биковим І.О. [20].

Забезпечення митної безпеки та шляхи її модернізації у контексті інтеграції до ЄС окреслені у Національній стратегії доходів до 2030 р. [14] як стратегічного документа реформування податкової та митної справи у довгостроковій перспективі. Митна безпека у довгостроковій перспективі повинна базуватися на кількох визначальних позиціях: антикорупційна політика та розвиток митних органів, співпраця з бізнесом, подальше митне співробітництво, розвиток ІТ та забезпечення технічними засобами митного контролю тощо. Основні напрями удосконалення митного адміністрування спрямовані на мінімізацію загроз митній безпеці наведено на рис. 3.5.

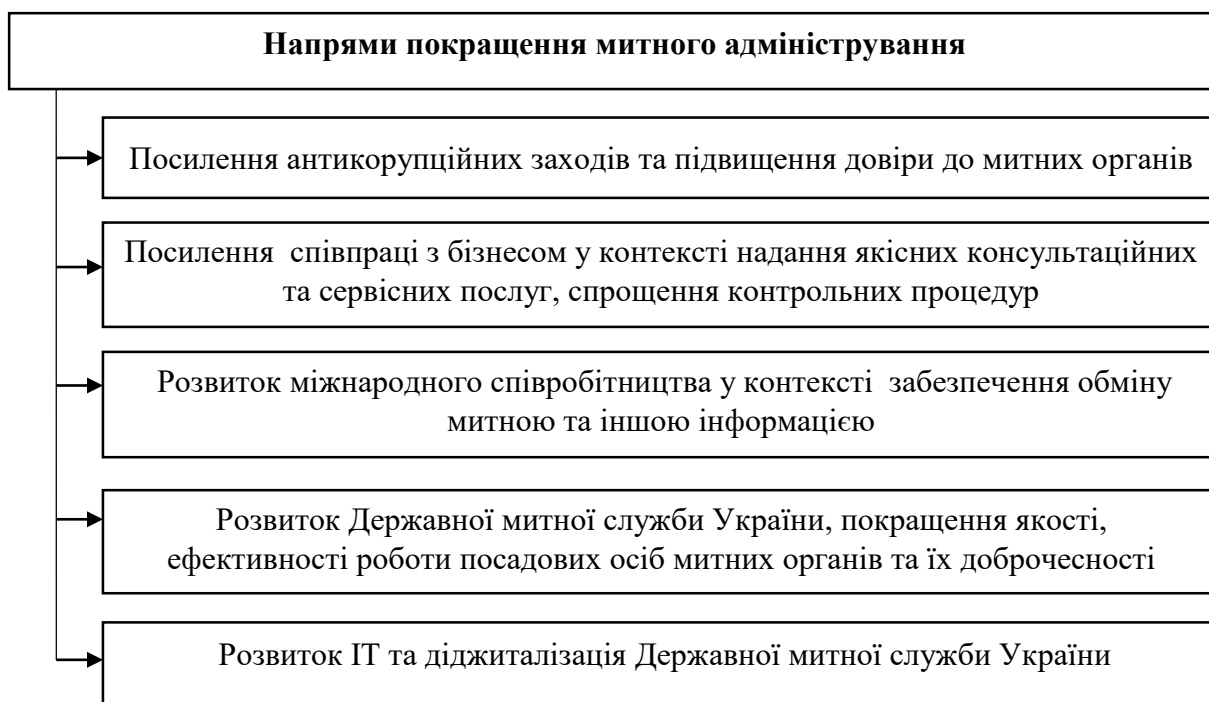

Рисунок 3.5 – Напрями покращення митного адміністрування для забезпечення митної безпеки України

Джерело: побудовано автором на основі [14]

Основні напрями удосконалення митного адміністрування спрямовані на мінімізацію загроз митній безпеці – це посилення антикорупційних заходів та підвищення довіри до митних органів через прозорість, доброчесність та відкритість роботи Державної митної служби України, атестація та перевірка доброчесності посадових осіб, підвищення ефективності роботи підрозділів внутрішньої безпеки та внутрішнього аудиту Державної митної служби України тощо; посилення співпраці з бізнесом у контексті надання якісних комплексної підтримки бізнесу, супровідних консультаційних та сервісних послуг, авторизація суб'єктів господарювання в електронних сервісах, спрощення контрольних процедур та створення позитивного іміджу Державної митної служби України; розвиток міжнародного співробітництва у контексті забезпечення обміну митною та іншою інформацією не лише з країнами ЄС, але й іншими країнами для спрощення процедур оформлення експорту і імпорту; інституційний розвиток митних органів у частині забезпечення ринкового рівня заробітної плати посадових

осіб митних органів, запровадження нової системи ключових показників ефективності та результативності; розвиток автоматизованих систем митного оформлення та управління ризиками, подальша діджиталізація митних процедур, яка буде суміжна з автоматизованими системами ЄС та належне технічне оснащення Державної митної служби України. Дослідники Паєнко Т.В. та Федосов В.М. визначили, що «діджиталізація Уряду сприяє зниженню ризиків корупції в посткомуністичних країнах, а антикорупційні ефекти швидше проявляються там, де інструменти електронного уряду націлені на підвищення підзвітності та прозорості діяльності органів влади» [49, с. 86]. Тому перенесення даного висновку на діджиталізацію Державної митної служби України має сприяти зниженню ризиків корупції, підвищенню підзвітності та прозорості діяльності митних органів.

Митна безпека України перебуває під впливом загроз необґрунтованих та непередбачуваних для суб'єктів господарювання податкових (митних) пільг, тому для забезпечення виконання митними платежами фіскальної функції, спрощення і сприяння зовнішньоекономічній торгівлі рекомендовано посилити контроль за правомірністю застосування звільнень від сплати митних платежів та використанням товарів за кінцевим (цільовим) призначенням, скасувати мораторій на проведення митними органами у період дії воєнного стану в Україні документальних перевірок, забезпечувати гармонізацію пільгового оподаткування товарів митними платежами відповідно вимог ЄС.

Отже, митні відносини та співпраця між ЄС та Україною є частиною загальних політичних та економічних відносин та забезпечення митної безпеки відповідно до положень Угоди про асоціацію та інших нормативно-правових актів між ЄС та Україною. Забезпечення митної безпеки запропоновано реалізовувати на основі посилення антикорупційних заходів та підвищення довіри суспільства до митних органів, у тому числі через надання якісних консультаційних та сервісних послуг, спрощення контрольних процедур, розвиток міжнародного співробітництва у контексті забезпечення обміну митною та іншою інформацією, розвиток Державної митної служби України через покращення якості,

ефективності роботи посадових осіб митних органів та їх добросовісності, діджиталізації митних процедур на належне технічне оснащення Державної митної служби України.

3.3. Ризикоорієнтована система управління митною безпекою держави

Ризикоорієнтований підхід до управління набув поширення у різних сферах функціонування держави, органів місцевого самоврядування та суб'єктів господарювання. Не винятком є податкова та митна справа в Україні, оскільки податкове адміністрування відбувається з поділом платників податків на платників високого ступеня ризику, середнього ступеня ризику та незначного ступеня ризику (Порядок формування плану-графіка проведення документальних планових перевірок платників податків від 02.06.2015 № 524 [18]), з поділом платників ПДВ на ризикових платників та неризикових платників (Порядок зупинення реєстрації податкової накладної/розрахунку коригування в Єдиному реєстрі податкових накладних від 11.12.2019 р. № 1165 [13]). Впровадження ризик-орієнтованого підходу у митній справі пов'язане з затвердженням Концепції створення, упровадження і розвитку системи аналізу та керування ризиками та Положення про систему аналізу й селекції факторів ризику при визначенні окремих форм митного контролю у 2005 р. [15], набуттям чинності Порядку застосування автоматизованої системи аналізу та управління ризиками під час митного контролю та митного оформлення товарів із застосуванням вантажної митної декларації від 13 грудня 2010 р. № 1467 та Порядку здійснення аналізу та оцінки ризиків, розроблення і реалізації заходів з управління ризиками в митній службі України від 24.05.2012 р. № 597. Чинним на сьогодні є Порядок здійснення аналізу та оцінки ризиків, розроблення і реалізації заходів з управління ризиками для визначення форм та обсягів митного контролю від 31.07.2015 р. № 684 зі змінами, внесеними згідно з

Наказами Міністерства фінансів від 08.04.2019 р. № 146 та від 22.01.2021 р. № 32 [17].

Отже, законодавчо закріплено обов'язковості виконання посадовими особами митних органів управління ризиками.

Ст. 76 Угоди про асоціацію декларує згоду ЄС та України на використання сучасних митних методів, зокрема оцінки ризиків, пост-аудитного контролю та методів аудиту компаній для спрощення та сприяння ввезенню та випуску товарів; без шкоди для застосування об'єктивних критеріїв оцінки ризиків, забезпечення недискримінаційних вимог та процедур, що застосовуються до імпорту, експорту і транзиту товарів. Тому вітчизняна система управління ризиками буде гармонізована з європейською системою, що також є важливим завданням для Державної митної служби України та Міністерства фінансів України.

Управління ризиками відповідно до Ст. 361 Митного кодексу України [2] – це робота митних органів з аналізу ризиків, виявлення та оцінки ризиків, розроблення та практичної реалізації заходів, спрямованих на мінімізацію ризиків, оцінки ефективності та контролю застосування цих заходів. Управління ризиками спрямоване на забезпечення ефективності митного контролю через його вибірковість шляхом аналізу, виявлення та оцінки ризиків. Управління ризиками за чинним Порядком здійснення аналізу та оцінки ризиків, розроблення і реалізації заходів з управління ризиками для визначення форм та обсягів митного контролю від 31.07.2015 р. № 684 [17] наведено на рис. 3.6.

Відповідно до вимог міжнародного співробітництва в Україні застосована і діє автоматизована система управління ризиками, тобто «сукупність програмно-інформаційних комплексів, які забезпечують функціонування системи управління ризиками під час митного контролю та/або митного оформлення товарів, транспортних засобів» [17]. Управління митними ризиками здійснюється за допомогою різних інформаційних систем обробки інформації, які різняться залежно від країни: ACS – у США; ASYCUDA, NCTS – у країнах Європейського Союзу; AIDA – в Італії.

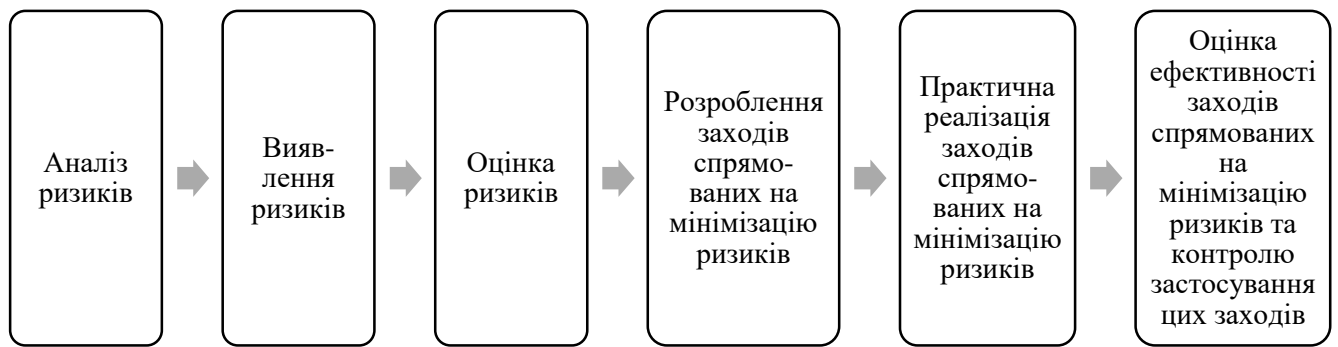

Рисунок 3.6 – Етапи управління митними ризиками

Джерело: побудовано автором на основі [17]

Наразі основними завданнями митного контролю, виконання яких забезпечується завдяки застосуванню автоматизованої системи управління ризиками, є перевірка достовірності декларування, країни походження та класифікації товарів згідно з УКТЗЕД, достовірності визначення митної вартості, дотримання заходів нетарифного регулювання. Для виконання таких завдань і здійснення автоматизованого відбору об'єктів митного контролю до автоматизованої системи управління ризиками здійснюється профілювання ризиків. Сучасний функціонал автоматизованої системи управління ризиками дозволяє створювати та застосовувати профілі ризику довільної складності з використанням таких інноваційних підходів, як алгоритми нечіткої логіки, а також враховувати наявність позитивної або негативної історії попередніх митних оформлень щодо подібних операцій, подібно до позитивної чи негативної історії з ПДВ.

При застосуванні профілів ризику важливе значення має такий показник, як селективність профілю ризику, який кількісно характеризує його вибіркочну здатність (числове значення від 0 до 100, що показує відсоток переміщень осіб, товарів, транспортних засобів через кордон або митних оформлень, який профіль ризику дає можливість відбирати). Чим вищим є цей показник, тим частіше

спрацьовує такий профіль ризику і митники частіше здійснюють митні формальності. Для зменшення селективності профілів ризику використовуються суб'єкто-орієнтовані критерії. Тобто залежно від відповідності суб'єкта певним визначеним критеріям та їх значенням, застосовуються коефіцієнти зменшення частки визначення з боку автоматизованої системи управління ризиками необхідності проведення митного огляду та/або додаткової перевірки документів. До таких критеріїв відносять:

- 1) відомості про керівний склад підприємства,
- 2) термін перебування на обліку в митницях,
- 3) розмір статутного капіталу,
- 4) кількість працюючих,
- 5) основний КВЕД (основний вид діяльності),
- 6) категорія платника податків,
- 7) стан платника податків,
- 8) сума сплачених митних платежів за 365 днів,
- 9) сума роялті та інших ліцензійних платежів за минулий календарний рік.

На думку автора КМР, перелік критеріїв не відповідає принципам: інформаційної єдності як «сумісності інформаційних джерел і єдиних підходів до процедур їх обробки і аналізу, а також взаємозв'язку інформації, як по вертикалі, так і по горизонталі, на всіх рівнях митного адміністрування» [57, с. 247], єдності управління ризиками як «визначення єдиних підходів до прийняття управлінських рішень за прийнятими заходами щодо запобігання або мінімізації ризиків» [57, с. 247], а також публічності і прозорості. Ретроспектива розвитку ризик-менеджменту у митній справі визначає, що Положення про систему аналізу й селекції факторів ризику при визначенні окремих форм митного контролю від 27.05.2005 р. № 43 містило пояснення критеріїв кожної з групи ризиків «А», «Б», «В», «Г», «Г», «Д», «Е» [15].

Рекомендовано критерії ризиковості зробити публічними і прозорими, зрозумілими для суб'єктів ЗЕД та посадових осіб митних органів за прикладом Порядку формування плану-графіка проведення документальних планових

перевірок платників податків від 02.06.2015 № 524 [18] та Порядку зупинення реєстрації податкової накладної/розрахунку коригування в Єдиному реєстрі податкових накладних від 11.12.2019 р. № 1165 [13]. Наприклад, для потреб адміністрування ПДВ чисельність працівників для позитивної податкової історії – не менше п'яти, сума сплачених податків і зборів, єдиного соціального внеску – більше 10 млн. грн, керівний склад підприємства не повинен мати участі у понад двох суб'єктах господарювання.

Суб'єкти ЗЕД оцінюються на відповідність цим критеріям автоматизовано і рішення щодо обрання форм та методів митного контролю вантажів або транспортних засобів, які вони перевозять через митний кордон, відбувається без залучення посадових осіб Державної митної служби України, що виключає вплив людського фактору та мінімізує корупційні ризики. Також на постійній основі здійснюється наповнення рамок профілів ризику актуальною інформацією.

У кожному випадку присвоюється рівень ризику, який може бути:

- низький рівень, при якому за результатами застосування система управління ризиками не встановлюється необхідність здійснення митних формальностей;
- середній рівень, при якому встановлюється необхідність здійснення митних формальностей, не пов'язаних із митним оглядом (переоглядом) товарів, транспортних засобів;
- високий рівень, при якому встановлюється необхідність проведення митних формальностей, які, зокрема, передбачають здійснення митного огляду (переогляду) товарів, транспортних засобів.

Постійне вдосконалення роботи автоматизованої системи управління ризиками, своєчасне коригування профілів ризиків, вилучення тих профілів, що втратили актуальність, і внесення нових є необхідним для забезпечення ефективного ризик-орієнтованого управління митними ризиками.

Наразі автоматизована система управління ризиками перебуває у стані модернізації. Функціонал оновлених систем управління ризиками та митного оформлення (АСУР 2.0 (друга версія автоматизованої системи управління

ризиками) та АСМО 2.0) інтегрований з системою NCTS (технологія, яка лежить в основі європейської Конвенції про процедуру спільного транзиту) та проходить тестування взаємодії з NCTS. Митні декларації, які зараз подаються до NCTS, оформляються у діючій нині системі «Інспектор» (аналіз ризиків з наступним завершенням виконання митних формальностей), однак у тестовому режимі дублюються в оновлених системах – для відпрацювання пілоту.

Запровадження систем АСУР 2.0 та АСМО 2.0 на зміну діючій автоматизованій системі митного оформлення «Інспектор» (АСМО) та інтегрований в неї автоматизованій системі аналізу та управління ризиками (АСУР) заплановано за напрямком «Митний контроль і оформлення». Напрямок «Гармонізація з ЄС» передбачає забезпечення застосування транзитної системи NCTS на національному та міжнародному рівнях. Важливим аспектом управління ризиками є проведення аналізу практичної реалізації профілів ризику. У зв'язку з набранням чинності з 01.01.2023 нової редакції Закону України «Про Митний тариф України», з метою актуалізації в автоматизованій управлінні ризиками «Контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання», «Контроль за переміщенням товарів, що підлягають державному експортному контролю (за контрольними списками)», «Контроль за переміщенням товарів окремими суб'єктами ЗЕД, що отримали міжнародний імпортерний сертифікат» здійснено наповнення профілю ризику актуалізованими даними. У короткостроковій перспективі відбудеться впровадження АСУР 3.0.

У Державній митній службі України розглядається питання щодо приєднання до програми електронного обміну даними стосовно вантажів з іноземними країнами (Foreign Electronic Cargo Data Exchange Program – FECDEP), яку розроблено Митно-прикордонною службою США. Департамент профілювання митних ризиків безпосередньо опікується питаннями щодо можливого розгортання в Україні зазначеної програми. FECDEP використовує ресурси Автоматизованої системи таргетингу (АСТ) Митно-прикордонної служби США для виявлення міжнародних вантажних перевезень з високим рівнем ризику на основі електронних даних про вантажі та профілів ризику іноземних партнерів.

Таким чином, застосування ризик-орієнтованого підходу до забезпечення митної безпеки спрямоване на оптимізацію здійснення контрольних функцій Державної митної служби України шляхом фокусування на ризикових операціях та контролі за якістю виконання митних формальностей, виявленні ризикових операцій та посилення заходів щодо боротьби з контрабандою та порушенням митних правил. Рекомендовано посилити вимогу публічності та прозорості під час визначення критеріїв ризику суб'єктів експортно-імпортних операцій та оприлюднити на офіційному сайті Державної митної служби України.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній магістерській роботі розкрито теоретичні засади митної безпеки держави та розроблено практичні рекомендації щодо управління митною безпекою України. Виконане дослідження дає підстави дійти до таких висновків та пропозицій:

1. Узагальнено підходи до визначення сутності і дано характеристику митної безпеки держави як багатоаспектного явища, що повинно розглядатись як наявність в країні митної доктрини і ефективного проведення державної митної політики для розвитку економіки України та її інтеграції до світової спільноти, а також сталого розвитку суспільства загалом; поступальний розвиток митної справи відповідно до критеріїв прозорості, публічності, ефективності; формування адекватного вимогам нинішнього часу митного простору та автоматизації митних процедур; впровадження дієвої системи митного регулювання; підвищення якості і доступності митних послуг за синхронного скорочення витрат на митне оформлення; забезпечення захисту митного кордону та недопущення контрабанди; мінімізація митних ризиків тощо.

2. Досліджено нормативно-правове забезпечення митної безпеки держави як синергію законодавчих актів з питань національної безпеки (Конституція України, Закон України «Про національну безпеку України», Закон України «Про Раду національної безпеки і оборони України», Стратегія національної безпеки України), оскільки митна безпека належить до невід'ємних складових національної безпеки та з питань митної справи та базується на засадах реалізацій митної справи в державі (Митний кодекс України, Податковий кодекс України, Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність», Закон України «Про Митний тариф України», інші Закони України, Постанови Кабінету Міністрів України, Накази Міністерства фінансів України).

3. Надано критичну оцінку публікацій з проблематики митної безпеки. У вітчизняній науковій думці розгляд об'єкта дослідження представлений

монографіями, дисертаціями, статтями у фахових виданнях, що містять актуальні проблеми забезпечення митної безпеки, до яких належать: організація і забезпечення діяльності митних органів, митне оподаткування та виконання фіскальної функції Державної митної служби України через справляння митних платежів, митний контроль та необхідність його вдосконалення, у тому числі його організація відповідно до міжнародних стандартів та вимог тощо.

4. Узагальнено підходи, методику та інструментарій оцінки митної безпеки держави та сформовано рекомендований склад показників митної безпеки: частка митних платежів у доходах Державного (Зведеного) бюджету України, частка митних платежів у податкових надходженнях, рівень покриття видатків митними платежами, рівень митного навантаження на економіку, рівень збираності митних платежів, кількість зафіксованих випадків порушень митних правил, ефективність митного контролю.

5. Проаналізувано динаміку та структуру митної безпеки України у 2018-2022 рр. на основі визначення номінального рівня митного навантаження на економіку, експорт та імпорт України, що мали тенденцію до зменшення частки митних платежів у номінальному ВВП, зменшення частки у імпорті та збільшення частки у експорті. Також варто відмітити різкі коливання митного навантаження як загрозу митній безпеці, що вказує на відсутність сталого та єдиного підходу до формування митного навантаження в економіці країни. За рівнем збираності митних платежів в Україні варто відмітити наявність відхилення планових та фактичних показників, що провокують додаткові ризики для митної безпеки та бюджетної безпеки у частині недоотримання надходження до бюджету, що набувало помірного рівня до 2022 р. та загрозливого рівня у 2022-2023 рр. Аналіз динаміки кількості зафіксованих випадків порушень митних правил, у тому числі контрабанди дає можливість зробити висновок про покращення стану дотримання митних правил в Україні та скорочення протягом досліджуваного періоду випадків порушень у чотири рази за рахунок впровадження активної політики впровадження і розвитку ІТ-інфраструктури, впровадження антикорупційної програми, посилення міжнародної взаємодії та обміну інформацією з відповідними митними

органами іноземних країн та популяризації дотримання митного законодавства в суспільстві.

6. Проведено діагностику фіскальної складової митної безпеки Україні та доведено важливість митних платежів для формування доходів бюджету, що поступалася лише прибутковим податкам та була максимально наближеною до непрямих податків (ПДВ та акцизний податок) на вироблені в Україні товари і послуги. У довгостроковому періоді зменшується вагомість митних платежів для формування доходів бюджету через структурні зміни доходів бюджету на користь офіційних трансфертів від іноземних держав та міжнародних організацій під впливом воєнного стану та інших економічних, соціальних чинників. Структура митних платежів вказує на найбільший фіскальний потенціал ПДВ з ввезених на територію України товарів з часткою понад 74%, такий показник можна пояснити універсальністю ПДВ як непрямого податку, що сплачують більшість економічних агентів-платників податків). У п'ять разів меншим порівняно з ПДВ був фіскальний потенціал акцизного податку з ввезених на митну територію України підакцизних товарів з часткою понад 14%, в одинадцять разів меншим порівняно з ПДВ та в два рази меншим порівняно з акцизним податком був фіскальний потенціал ввізного мита з часткою понад 7%.

7. Досліджено зарубіжний досвід забезпечення митної безпеки, який базується на досягненні балансу між дотриманням більш жорстких норм та стимулюванням зростання торгівлі; ефективному керуванні ризиками для забезпечення митної й національної безпеки без надмірного зростання кількості посадових осіб митних адміністрацій і відповідних затрат; забезпеченні прозорих, передбачуваних, ефективних та доступних митних правил і відповідного середовища.

8. Обґрунтовано шляхи модернізації забезпечення митної безпеки у контексті інтеграції до ЄС та виконання умов Угоди про асоціацію та інших нормативно-правових актів між ЄС та Україною. Забезпечення митної безпеки запропоновано реалізовувати на основі посилення антикорупційних заходів та підвищення довіри суспільства до митних органів, у тому числі через надання якісних

консультаційних та сервісних послуг, спрощення контрольних процедур, розвиток міжнародного співробітництва у контексті забезпечення обміну митною та іншою інформацією, розвиток Державної митної служби України через покращення якості, ефективності роботи посадових осіб митних органів та їх доброчесності, діджиталізації митних процедур на належне технічне оснащення Державної митної служби України.

9. Визначено доцільність удосконалення ризикоорієнтованої системи управління митною безпекою в Україні на оптимізації здійснення контрольних функцій Державної митної служби України шляхом фокусування на ризикових операціях та контролі за якістю виконання митних формальностей, виявленні ризикових операцій та посилення заходів щодо боротьби з контрабандою та порушенням митних правил. Рекомендовано посилити вимогу публічності та прозорості під час визначення критеріїв ризику суб'єктів експортно-імпорتنих операцій та оприлюднити на офіційному сайті Державної митної служби України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бюджетний кодекс України: від 08.07.2010 р. №2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (Дата звернення: 13.09.2023).
2. Митний кодекс України: Закон України від 13.03.2012 № 4495-VI. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>. (Дата звернення: 13.11.2023).
3. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (Дата звернення: 13.11.2023).
4. Про внесення змін до розділу ХХ "Перехідні положення" Податкового кодексу України щодо ставок акцизного податку на період дії правового режиму воєнного, надзвичайного стану: Закон України від 21.09.2022 № 2618-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2618-20#Text> (Дата звернення: 17.10.2023).
5. Про Державний бюджет України на 2024 рік: Закон України від 09.11.2023 р. № 3460-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-20#Text> (Дата звернення: 17.10.2023).
6. Про єдиний збір, який справляється у пунктах пропуску (пунктах контролю) через державний кордон України: Закон України від 04.11.1999 № 1212-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1212-14#Text> (Дата звернення: 17.10.2023).
7. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (Дата звернення: 17.10.2023).
8. Про Раду національної безпеки і оборони України: Закон України від 05.03.1998 № 183/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-%D0%B2%D1%80?find=1&text=%D0%BC%D0%B8%D1%82#Text> (Дата звернення: 17.10.2023).
9. Угода про асоціацію між Європейським Союзом та Європейським співтовариством з атомної енергії та їх державами-членами. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (Дата звернення: 17.10.2023).

10. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#n12> (Дата звернення: 25.10.2023).

11. Про затвердження положень про Державну податкову службу України та Державну митну службу України: Постанова Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 № 227. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/227-2019-%D0%BF#n209> (Дата звернення: 17.10.2023).

12. Про справляння плати за виконання митних формальностей митними органами поза місцем розташування митних органів або поза робочим часом, установленим для митних органів: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 січня 2003 р. № 93. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93-2003-%D0%BF#Text> (Дата звернення: 05.11.2023).

13. Про затвердження порядків з питань зупинення реєстрації податкової накладної/розрахунку коригування в Єдиному реєстрі податкових накладних: Постанова Кабінету Міністрів України від 11 грудня 2019 р. № 1165. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1165-2019-%D0%BF#Text> (Дата звернення: 27.10.2023).

14. Про схвалення Національної стратегії доходів до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.12.2023 р. № 1218-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-natsionalnoi-stratehii-dokhodiv-do-2030-s1218-271223> (Дата звернення: 14.10.2023).

15. Про затвердження Концепції створення, упровадження і розвитку системи аналізу та керування ризиками та Положення про систему аналізу й селекції факторів ризику при визначенні окремих форм митного контролю: Наказ Державної митної служби України від 27.05.2005 р. № 435. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/54163__54163 (Дата звернення: 27.10.2023).

16. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Мінекономрозвитку України від 29.10.2013 №

1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text> (Дата звернення: 17.10.2023).

17. Про затвердження Порядку здійснення аналізу та оцінки ризиків, розроблення і реалізації заходів з управління ризиками для визначення форм та обсягів митно-го контролю: Наказ Міністерства фінансів України від 31.07.2015 р. № 684. URL: [https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1021-15#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1021-15#Text) (Дата звернення: 27.10.2023).

18. Про затвердження Порядку формування плану-графіка проведення документальних планових перевірок платників податків: Наказ Міністерства фінансів України від 02.06.2015 № 524. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0751-15#Text> (Дата звернення: 27.10.2023).

19. Барановський О. Сутнісний вимір та оцінка рівня митної безпеки. *Світ фінансів*. 2017. № 1(50). С. 52-68.

20. Биков І. О. Українська митниця та стандарти ЄС (адміністративно-правове дослідження) : монографія. Одеса : Юридика, 2023. 222 с.

21. Білінець М.Ю. Митна безпека в системі економічної безпеки держави та її оцінка. *Ефективна економіка*. 2022. № 12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2022_12_28 (Дата звернення: 09.11.2023).

22. Борейко Н. М., Параниця С. П. Забезпечення митної безпеки в діяльності митних органів. *Modern Economics*. 2020. № 21(2020). С. 24-29.

23. Бригінець О. О. Правове забезпечення митної безпеки держави як окремого елемента економічної безпеки держави. *Економіка. Фінанси. Право*. 2016. № 10. С. 37-40.

24. Владіміров Д. В. Митний контроль у забезпеченні економічної безпеки держави. *Економіка та митно-правові відносини*. 2019. Вип. 11-12. С. 82-89.

25. Войтенко І. С., Мазурець О. О. Реформування митної політики та безпеки в Україні в умовах євроінтеграції. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2018. Вип. 1-2. С. 68-73.

26. Гавловська Н.І., Осадчук О.В., Рущічекно Є.М. Вплив митних органів на економічну безпеку держави. *Митна безпека*. 2011. № 1-2. С. 52-56.

27. Губа М. О. Фактори підвищення ефективності здійснення державної митної справи в Україні. Дослідження теоретичних аспектів та розробка системи оцінювання ефективності митних процедур. Тези доповідей науково-практичної заочної конференції, 25 вересня 2014 р. Хмельницький. С. 80–81.

28. Даценко В. В. Митна безпека як складова економічної безпеки держави. *Ефективна економіка*. 2017. № 12. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=6209> (Дата звернення: 09.11.2023).

29. Дзюбинський А.В., Дзюбинська О.В., Шегинський О.В. Митна політика в умовах воєнного стану. *Товарознавчий вісник*. 2023. Вип. 16. С. 98-104.

30. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. URL: <https://gr.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2> (Дата звернення: 12.10.2023).

31. Живко З.Б., Головач Т.М., Боруцька Ю.З. Контрабанда та митна безпека: основні схеми контрабандних поставок. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2021. №3 (63). С. 161-168.

32. Замасло О., Підхомний О., Петик М. Ідентифікація загроз митній безпеці держави. *Світ фінансів*. 2019. Вип. 4. С. 37-52.

33. Захожай К.В., Шаталов Є.В. Особливості фінансування збалансованого розвитку держави. *Економіка та держава*. 2022. № 9. С. 83-87.

34. Іванов В.В., Залізко В.Д. Інноваційні засади зміцнення митної безпеки України: теоретичний аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2019. Вип. 27(1). С. 58-62.

35. Імплементация европейских ценностей та технологий оподаткування в Україні : монографія / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. В. Л. Андрущенко. Ірпінь: Університет ДФС України, 2020. 283 с.

36. Корнева Т., Рогозіннікова К. Податкові пільги: деякі проблеми при переміщенні товарів через митний кордон України під час воєнного стану. *Юридичний вісник*. 2022. № 5. С. 127-134.

37. Костяна О. В. Митна безпека: її сутність і місце в системі національної безпеки держави. *Бізнес-інформ*. 2020. № 11. С. 76–82.

38. Крисоватий А. І., Валігура В. А. Новації та напрями вдосконалення податкового законодавства України в умовах воєнного стану. *Фінанси України*. 2022. № 6. С. 33-53.

39. Кущенко Д. І. Митна діяльність у системі факторів економічної безпеки національної економіки. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка*. 2014. Т. 19, Вип. 1(1). С. 106-110.

40. Левко М.М. Системний підхід до визначення ролі та місця митної безпеки у забезпеченні економічної безпеки держави. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2016. Вип. 26.2. С. 95-103.

41. Мартинюк В.П. Аналіз стану митної складової фінансової безпеки України. *Економічний аналіз*. 2014. Том 16. № 1. С. 212-218.

42. Модернізація податкової і митної політики в інституціональному забезпеченні розвитку економіки України : колект. монографія / за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. П.В. Пашка, д-ра екон. наук, проф. С.В. Онишко. Ірпінь : Ун-т ДФС України, 2020. 517 с.

43. Мохнар І. Підвищення якості митного адміністрування як напрям покращення фінансової безпеки держави. *Молодий вчений*. 2022. № 10 (110). С. 59-63.

44. Найденко О.Є., Резнікова Є.С. Боротьба з контрабандою як один із методів забезпечення митної безпеки держави. *Modern Economics*. 2019. № 17. С. 172–176.

45. Ніколаєнко С. Контрабанда в Україні. Частина 2. Макроекономічні наслідки: втрачені відсотки ВВП та робочі місця. URL: https://petrimazepa.com/uk/kontrabanda_v_ukraini_chastina_2_makroekonomichni_naslidki_vtracheni_vidsotki_vvp_ta_robochi_miscya (Дата звернення: 15.10.2023).

46. Новосад І.В. Теоретико-організаційні основи митної безпеки та її фіскальні аспекти. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2017. № 6(2). С. 271-276.

47. Новосад І. Митна безпека як важлива складова економічної безпеки держави. *Світ фінансів*. 2015. № 2. С. 145-155.

48. Новосад І. Роль митної безпеки в захисті національних інтересів держави. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2014. N 14. С. 20–25.

49. Паєнтко Т.В., Федосов В.М. Діджиталізація урядової бюрократії в європейських країнах: корупційні ризики та антикорупційні ефекти. *Фінанси України*. 2020. № 8. С. 86-102.

50. Попівняк О.І. Щодо Визначення поняття митної безпеки у теорії та Законодавстві. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2018. Випуск 1 (37). С. 87-91.

51. Поплавська О.В., Вакулова В.О. Напрями забезпечення митної безпеки України. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2018. № 4. С. 232-235.

52. Пудрик Д.В. Поняття «митна безпека» в сучасній юридичній науці. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2016. № 24. С. 106–108.

53. Резнік Н. П., Боштан А. Л. Особливості здійснення митного контролю в Україні у період війни. *Молодий вчений*. 2022. № 11. С. 103-107.

54. Рогатинська Н. Вплив контрабанди на митну безпеку держави. *Актуальні проблеми правознавства*. 2021. Вип. 1. С. 127-132.

55. Розвиток митної політики України в контексті реалізації економічної функції держави: колект. монографія / за ред. д-ра екон. наук, проф. О.П. Гребельника. Ірпінь : УН-т ДФС України, 2021. 265 с.

56. Розумова О. Поняття митної безпеки в контексті забезпечення національної безпеки України. *Підприємство, господарство і право: науково-практичний юридичний журнал*. 2019. № 3. С. 165-168

57. Соколюк С.Ю., Тупчій О.С., Жарун О.В., Коротєєв М.А. Сутність та теоретичні засади управління ризиками в митній справі. *Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва*. 2021. Вип. 98(2). С. 244-253.

58. Сучасні виклики забезпечення митної безпеки в Україні: монографія / за ред. д.е.н., професора А.І. Крисоватого. Тернопіль: Університетська думка, 2020. 414 с.

59. Терещенко В.В. Митна реформа в умовах війни. Сучасні питання економіки та фінансів: глобальні виклики та тренди. Збірник наукових матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, 10 листопада 2022 р. К.: КНЕУ, 2022. 148 с. С. 3-5.

60. Тищенко В.Ф., Стасова Д.О. Виклики та перешкоди: роль митної політики в економічному відновленні України під час війни. *Міжнародний науковий журнал "Інтернаука"*. 2023. № 9. С. 32-35.

61. Шевчук С.В. Чинники та індикатори митної безпеки у площині забезпечення митних інтересів держави. *Економічний простір*. 2018. № 135. С. 103-115.

62. Офіційний сайт Open Budget - Державний веб-портал бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua/> (Дата звернення: 12.10.2023).

63. Офіційний сайт Державної митної служби України. URL: <https://customs.gov.ua/> (Дата звернення: 17.10.2023).

64. Офіційний сайт Державної служби статистика України. URL: <https://ukrstat.gov.ua/> (Дата звернення: 12.10.2023).

65. Офіційний сайт Організації економічного співробітництва та розвитку. URL: <https://www.oecd.org/> (Дата звернення: 12.10.2023).

66. Kostiana O., Tyschenko V., Naydenko O., Ostapenko V. Customs policy of Ukraine in the context of cyclical economic development. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2020. Vol. 3. No 34 (2020). P. 351–357.

67. Multiannual Work Programme 2023-2025 for the Customs programme. URL: https://taxation-customs.ec.europa.eu/eu-funding-customs-and-tax/customs-programme_en (Дата звернення: 21.10.2023).

Індикатори митної безпеки

Спектр державної безпеки:

- кількість задукоментованих правопорушень під час митного контролю;
- кількість проведених перевірок у відношенні до кількості становлених правопорушень;
- кількість затриманих осіб під час нелегального перетину кордону;
- кількість випадків виявлення та вилучень під час перетину кордону заборонених речовин (наркотиків, зброї, товарів, що пропагують сепаратизм, насильство тощо).

Економічний спектр:

- кількість підприємств, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність;
- сальдо зовнішньоторговельної діяльності;
- коефіцієнт покриття імпорту експортом;
- відношення обсягу експорту до ВВП;
- відношення обсягу імпорту до ВВП;
- рівень імпортової залежності за домінуючим ресурсом у загальному постачанні первинної енергії;
- частка імпорту палива з однієї країни у загальному обсязі імпорту;
- митні платежі до бюджету;
- середньоденні надходження митних платежів;
- сума митних платежів на одну посадову особу;
- видатки з Державного бюджету на утримання митної/податкової служби України;

- видатки з Державного бюджету у розрахунку на одну посадову особу митних органів;
- коефіцієнт окупності витрат держави;
- коефіцієнт відкритості економіки.

Інноваційно-інвестиційна сфера та науково-технологічний спектр:

- частка іноземних інвестицій у ВВП;
- питома вага експорту наукомісткої продукції у загальному обсязі експорту;
- питома вага імпорту наукомісткої продукції у загальному обсязі імпорту;
- кількість підприємств, що здійснюють інноваційну діяльність;
- питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової.

Інформаційний спектр:

- коефіцієнт захищеності інформації;
- коефіцієнт інформаційної продуктивності;
- коефіцієнт інформаційного сприйняття. [61, с. 112-114]

Валовий внутрішній продукт за категоріями кінцевого використання у фактичних цінах

Показники/Роки	2018	2019	2020	2021	2022
	млн.грн / <i>mln. UAH</i>				
Валовий внутрішній продукт	3560302	3977198	4222026	5450849	5239114
Кінцеві споживчі витрати	3209292	3705058	3908788	4734271	5469268
у тому числі:					
домашніх господарств	2438778	2918278	3053971	3717848	3283856
некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства	30977	39841	40173	49324	98340
сектору загального державного управління	739537	746939	814644	967099	2087072
у тому числі:					
індивідуальні споживчі витрати	415216	398874	426402	538253	... ³
колективні споживчі витрати	324321	348065	388242	428846	... ³
Валове нагромадження	661801	592219	377124	788599	634629
у тому числі:					
валове нагромадження основного капіталу	628296	700617	564315	719771	621856
зміна запасів матеріальних оборотних коштів	32721	-109898	-188638	67284	11357
придбання за виключенням вибуття цінностей	784	1500	1447	1544	1416
Експорт товарів і послуг	1610511	1639866	1639060	2217860	1857010
Імпорт товарів і послуг (-)	1921302	1959945	1702946	2289881	2721793

Джерело: дані Державної служби статистики України, НБУ, прогноз Мінекономіки

України

Додаток В

Основні прогнози макропоказники економічного і соціального розвитку України та окремі припущення на 2023-2026 роки

Показники/Роки	2022	2023	2024	2025	2026
ВВП:					
номінальний, млрд грн	5 191,0	6 466,1	7 643	8 980,6	10 421,8
реальна зміна, відсотків, р/р	-29,1	5,0	4,6	6,8	6,6
Індекс споживчих цін:					
у середньому до попереднього року, відсотків, р/р	120,2	113,3	108,5	108,3	107,7
грудень до грудня попереднього року, відсотків, р/р	126,6	107,1	109,7	108,1	106,9
Індекс цін виробників промислової продукції:					
грудень до грудня попереднього року, відсотків, р/р	138,2	117,5	111,4	109,7	108,2
Середньомісячна заробітна плата працівників, бруто, номінальна, грн.	14 847	18 527	21 809	25 732	30 260
Рівень безробіття населення у віці 15-70 років за методологією МОП, відсотків до робочої сили відповідного віку	18,4	18,9	18,7	17,7	15,0
Сальдо торговельного балансу, визначене за методологією платіжного балансу, млн доларів США	-25 662	-39 449	-40 172	-27 004	-25 433
Експорт товарів та послуг:					
млн доларів США	57 005	51 615	56 272	67 161	81 010
зміна, відсотків, р/р	-30,1	-10,3	9,0	19,4	20,6
Імпорт товарів та послуг:					
млн доларів США	82 667	91 064	96 444	94 205	106 443
зміна, відсотків, р/р	-1,8	9,4	5,9	-2,3	13,0

Джерело: дані Державної служби статистики України, НБУ, прогноз Мінекономіки

України